

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA STĂRII DE SPIRIT A MASELOR POPULARE DIN MOLDOVA ÎN ANII DICTATURII MILITARE-FASCISTE

(6 septembrie 1940 — 23 august 1944)

GH. UNGUREANU, D. ȘANDRU și I. SAIZU

La 6 septembrie 1940, ca urmare a aplicării politicii müncheneze asupra țărilor din sud-estul Europei, a fost instaurată în România, cu concursul cercurilor reacționare ale oligarhiei române, dictatura antonesciană. Această dictatură de tip militar-fascist a subordonat țara intereselor Germaniei hitleriste, iar pe plan intern a dus o politică antipopulară, antimuncitorească, bazată pe metode teroriste de guvernare.

Pentru a încadra economia țării pe linia pregătirilor militare și a reprimării lupta muncitorilor, dictatura militar-fascistă a trecut la militarizarea întreprinderilor și a unora dintre instituții. Personalul fabricilor cuprins în planul de mobilizare industrială a fost considerat mobilizat pe loc, nepermițându-i-se să părăsească întreprinderea respectivă fără aprobarea organelor militare de control. Muncitorii care încălcau acest ordin erau readuși la lucru cu forța. În caz de ripostă, erau deferiți spre judecată, pentru sabotaj, tribunalelor militare și condamnați¹. În același timp, aparatul represiv a fost lărgit, prin constituirea de gărzii fasciste al căror scop era reprimarea oricăror acțiuni împotriva „ordinei și siguranței statului”². O dată cu aceasta, și în scopul intimidării maselor, a fost intensificată teroarea antipopulară, fiind desființate un număr însemnat de organizații, ziare și reviste democratice. Mergând pe această linie, cercurile guvernante au interzis prin lege orice acțiune cu caracter protestatar³. Paralel a fost lărgită seria măsurilor teroriste împotriva organizațiilor comuniste și a membrilor lor.

O dată cu angrenarea României în război, dictatura militar-fascistă a înăsprit și mai mult teroarea antipopulară. Pe parcursul anilor 1941—1944, paralel cu intensificarea exploatarea muncii în întreprinderi în scopul asigurării producției de război⁴, dictatura militar-fascistă, urmărind să frâneze lupta revoluționară a maselor, a îndreptat tot mai mult activitatea organelor sale de represiune împotriva tuturor forțelor democratice și în primul rând a comunistilor.

¹ „Monitorul oficial”, 18 februarie 1941, art. 4 ; *ibidem*, 13 martie 1941, art. 57.

² Arh. st. Bîrlad, fond Poliția oraș Tecuci, dos. 6/1940, f. 31—33.

³ „Buletinul muncii”, vol. II, iulie-decembrie 1942, p. 431.

⁴ Arh. st. Buc., fond Președ. Cons. de Min., dos. 1184/1943 ; Arh. st. Iași, fond Pref. jud. Iași, dos. 47/1942, vol. II/1, f. 309—310 ; fond Inspectoratul muncii, dos. 1/1938, f. 175.

Politica internă și externă a dictaturii militaro-fasciste, care a avut consecințe grave pentru întregul popor român, s-a răsfrânt negativ, într-o însemnată măsură și asupra vieții economice și sociale din Moldova. Este cunoscut faptul că din punct de vedere economic Moldova era mai puțin dezvoltată în comparație cu alte provincii ale țării. Ponderea cea mai însemnată a industriei sale o deținea ramura textilă, a cărei funcționare în condiții normale era legată într-o însemnată măsură de aprovizionarea cu materii prime din import.

În împrejurările date, când volumul tranzacțiilor comerciale cu o serie de state a fost restrâns, acest sector și-a redus simțitor producția. Singurele ramuri ale industriei Moldovei care au lucrat cu un potențial sporit de producție au fost industria metalurgică și ramurile legate de aprovizionarea armatei, dar ele nu aveau de fapt o pondere importantă în ansamblul economic al acestei provincii. Pregătirile de război efectuate pe teritoriul Moldovei și faptul că această provincie era destinată ca zonă de operații militare au determinat o și mai mare instabilitate a producției industriale. Trebuie subliniat că procesul de reducere a producției a cuprins în această perioadă în special unele mici întreprinderi, dar el a atins, într-un anumit grad, chiar și fabrici mari care lucrau pentru necesitățile armatei⁵. Ca urmare a crizei de credite, de materii prime, a lipsei posibilităților de desfacere a unor produse fabricate, o serie de întreprinderi au fost închise, iar muncitorii lor concediați. Astfel, încă înaintea intrării României în război, au fost închise fabricile „Solo” din Piatra Neamț, „Record”, „Schwartz”, „Hercules” din Botoșani, „Țesătura”-Tușora — Iași, cea de sticlă din Lepzezi-Baia, de spirt din Drăgușeni-Fălticeni ș.a., patronii lăsând fără mijloace de trai mii de muncitori⁶.

Creșterea șomajului în urma închiderii unor fabrici, sau a reducerii producției altora, a agravat situația materială a muncitorilor, în rândul cărora domnea — așa cum recunoșteau înseși organele Siguranței — „o adevărată mizerie”⁷. Pe de altă parte, trebuie subliniat că și în întreprinderile care lucrau cu un potențial relativ ridicat al producției, condițiile de muncă și de trai ale muncitorilor erau deosebit de grele datorită salariilor insuficiente pe care aceștia le primeau, cât și intensificării muncii, terorii și altor cauze⁸. Situația unor categorii de muncitori din Moldova era agravată și de faptul că, adesea se „întâmpla” să nu fie remunerați de mai multe luni, ceea ce a provocat mari nemulțumiri în rândul lor⁹.

Greutățile de ordin material determinate de lipsa de pe piață a produselor de primă necesitate, ca și concentrările și rechizițiile au constituit alte cauze importante care au contribuit la înrăutățirea situației materiale a maselor. Scumpirea excesivă a mărfurilor de larg consum, imposibilitatea populației de

⁵ Arh. st. Iași, fond Inspectoratul VIII industrial Iași, dos. 41/1921—1941, f. 283 ; dos. 1093/1930—1941, f. 220—222 ; dos. 1151/1941, f. 57.

⁶ Arhiva Instit. de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., dos. 6595—185, f. 18 ; Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 429/1940, f. 123 ; fond. Inspec. VIII ind. Iași, dos. 95/1938—1940, f. 16.

⁷ Arh. st. Iași, fond Rezidența, dos. 1748/1940, f. 30—38.

⁸ *Ibidem*, fond Pref. jud. Iași, dos. 454/1940, f. 118—138.

⁹ *Ibidem*, dos. 366/1941, f. 65, 132 ; fond. Rezidența, dos. 1748/1940, f. 77.

a face față speculei care a cuprins toate compartimentele vieții economice, în urma nestrângerii volumului de produse destinate consumului intern, au determinat, de asemenea, creșterea stării de spirit antifasciste a maselor muncitoare.

Alături de agravarea continuă a situației materiale a poporului român, intensificarea deosebită a exploatării și asupririi politice a oamenilor muncii, teroarea fascistă, încălcarea independenței țării de către Germania hitleristă, ca și pericolul iminent de angrenare a României într-un război nedorit de popor au fost tot atâția factori care au contribuit la creșterea rezistenței maselor față de politica dictaturii militaro-fasciste.

În condițiile instaurării dictaturii militaro-fasciste, ale întăririi terorii, ale intensificării pregătirilor de război, Partidul Comunist Român a inițiat și organizat mișcarea de rezistență. Comuniștii, devotați luptători pentru interesele vitale ale poporului român, punându-și adesea viața în primejdie, au desfășurat o intensă muncă politică de lămurire a maselor asupra consecințelor nefaste ale politicii dictaturii militaro-fasciste; au inițiat, organizat și condus numeroase acțiuni împotriva exploatării capitaliste și a pregătirilor de război.

În organizarea luptei maselor din Moldova împotriva dictaturii fasciste și a pregătirilor de război, un rol de seamă a revenit comitetelor regionale P.C.R. Moldova și Dunărea-de-Jos, — cel de-al doilea înființat în octombrie 1940, cu oficiosul său de presă „Dunărea roșie”¹⁰ — a căror muncă a îmbrăcat forme multiple, avînd un rol însemnat în dezvoltarea luptei maselor populare. Prin manifeste editate și răspândite în orașe și sate, în rîndul concentrațiilor, prin lozinci, prin organele de presă, prin organizațiile județene, din întreprinderi și de la sate, masele populare au fost mobilizate la lupta împotriva exploatării, pentru sabotarea pregătirilor de război, împotriva aservirii economice și politice a țării față de Germania hitleristă, pentru libertăți și drepturi democratice. Într-un manifest adresat muncitorilor, țăranilor, intelectualilor și soldaților din Moldova imediat după instaurarea regimului militaro-fascist, Comitetul regional Moldova al P.C.R. arăta că dictatura a fost pusă „în slujba capitalismului germano-italian, în contra intereselor poporului român”¹¹. Într-un alt manifest al Comitetului regional Moldova al P.C.R. din 11 septembrie 1940, răspîndit în orașul Iași, era demascată politica guvernului Antonescu, îndemnîndu-se masele la lupta pentru instaurarea unui guvern popular ales de muncitori și țărani, pentru amicitie cu U.R.S.S., pentru imediata demobilizare, pentru ajutorarea femeilor concentraților¹². În noaptea de 23/24 a aceleiași luni a fost difuzată la Iași broșura intitulată *Apel către români* a generalului Antonescu, în interiorul căreia se afla un manifest al P.C.R. din 10 septembrie 1940, manifest care chema masele la lupta revoluționară pentru instaurarea unui regim democrat¹³.

Manifeste similare au fost răspîndite de către comuniști în toamna anului 1940 și primăvara anului următor și în alte localități ale Moldovei, în special

¹⁰ Arh. st. Galați, fond. Parchet Tribunal. Covurlui, fond neinventariat.

¹¹ Arh. Instit. de studii istorice și social-politice, fond A. XXIV-25, dos. 1093.

¹² Arh. st. Iași, fond Pref. jud. Iași, dos. 454/1940, f. 117, 124, 129, 130, 132, 134 și 138.

¹³ *Ibidem*.

în Galați, Bacău, Botoșani și Roman¹⁴. În sudul Moldovei o largă acțiune de editare și răspîndire a manifestelor și ziarelor ilegale a întreprins-o Comitetul regional Dunărea-de-Jos din Galați. Cu toate măsurile teroriste luate de organele Siguranței din Galați, comuniștii de aici au răspîndit, de pildă, în noaptea de 9 ianuarie 1941, în curțile locuitorilor din acest oraș, numerele 2 și 3 ale ziarului „Dunărea roșie”¹⁵.

Ținînd seama de starea de spirit din armată, comuniștii au desfășurat o intensă activitate și în rîndurile acesteia, orientînd-o în primul rînd împotriva regimului politic existent.

Comuniștii au împletit lupta politică cu cea pentru asigurarea unui trai omenesc pentru soldați, pentru acordarea de concedii concentraților, de ajutoare a familiilor acestora. Numeroase manifeste comuniste îndreptate împotriva regimului militar-fascist au fost răspîndite în octombrie 1940 de-a lungul fortificațiilor Focșani-Nămoloasa¹⁶. Nu după mult timp, autoritățile militare consemnau cu îngrijorare că în satul Stolniceni-Prăjescu din județul Baia, unde se găsea cantonat Detașamentul I Săpători, s-au răspîndit manifeste comuniste îndreptate contra războiului spre „zdruncinarea disciplinei și ordinii din armată”. Prin ele erau demascate politica guvernului Antonescu și planurile Germaniei hitleriste de a subjuga România, îndemnîndu-se soldații să formeze unități de luptă și comitete militare antihitleriste¹⁷.

Creșterea rolului și activității comuniștilor în demascarea dictaturii militar-fasciste, în inițierea, organizarea și conducerea luptei maselor împotriva politicii sale și a pregătirilor de război a îngrijorat cercurile guvernante din România, care au trecut la represalii împotriva comuniștilor și a celorlalte forțe democratice. Pentru a lipsi mișcarea muncitorească de o conducere fermă, guvernul dictaturii militar-fasciste a dispus desființarea organizațiilor comuniste, arestarea și închiderea membrilor lor în închisori¹⁸. Astfel, au fost desființate unele organizații din Iași, Galați, Bacău, Suceava, Fălticeni, Rădăuți, și altele iar comuniștii descoperiți, internați în penitenciare¹⁹.

Prin adresa nr. 89 854 din 1940 a Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale și prin decretul-lege nr. 3626 din 29 octombrie 1940 s-a dispus dizolvarea breslelor lucrătorilor din industria alimentară a ținutului Prut²⁰. Ulterior, au fost desființate și breslele din celelalte ramuri de pe cuprinsul întregii țări. Actul de desființare era, între altele, o expresie a îngrijorării claselor dominante față de creșterea influenței comuniștilor în aceste organizații. În septembrie 1940, Ministerul de Interne a ordonat Prefecturii Județului Iași să

¹⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 8, dos. 1968, f. 180 ; f. 180 ; dos. 1970, f. 119.

¹⁵ Arh. st. Galați, fond. Parchet Tribunal Covurului, neinventariat.

¹⁶ Arh. Instit. de studii istorice și social-politice, fond 1, dos. 89, vol. V, f. 514.

¹⁷ *Ibidem*, dos. 64, vol. XIX, f. 275.

¹⁸ Arh. st. Iași, fond Tribunalul Militar Iași, dos. 10/1943.

¹⁹ Arh. Instit. de studii istorice și social-politice, fond 1, dos. 16, vol. 32, f. 372 ; Arh. st. Iași, fond Rezidența, dos. 2247/1940, f. 34—36 ; fond Pref. jud. Iași, dos. 454/1940, f. 91 ; Arh. st. Galați, fond Parchet Covurului, dos. Lucrări confidențiale.

²⁰ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 426/1940, f. 283.

ia măsuri împotriva zianului „Avântul“ din localitate, pentru motivul că în rândurile personalului său existau „anumite infiltrațiuni comuniste“²¹.

Paralel cu aceasta s-au luat cele mai severe măsuri pentru a se suprima orice formă de propagandă comunistă. Astfel, Inspectoratul regional de poliție Galați ordona între altele poliției orașelor Tecuci și Focșani să ia măsuri pentru arderea oricărui fel de publicații de propagandă și ideologie comunistă, care constituiau „un pericol pentru siguranța statului“²². Totodată, se cerea să se confiscă toate broșurile, manifestele și orice fel de imprimat de propagandă comunistă, să se descopere acei care le publică, tipografiile sau locurile unde se tipăresc, ca și pe cei care le procură mijloace²³.

Cu toate măsurile teroriste luate de guvern împotriva organizațiilor comuniste și a membrilor lor, comitetele regionale P.C.R. au desfășurat o intensă muncă de organizare în rândul muncitorilor și al celorlalte pături sociale. În același scop au fost întărite legăturile dintre organizațiile comuniste regionale și locale. O largă activitate de conducere a acțiunilor de rezistență au desfășurat-o organizațiile locale din Iași, Galați, Bacău, Bîrlad, Pașcani, Botoșani, Dorohoi, Huși, Hîrlău, ca și cele de la sate, îndeosebi din Siret, Mihăileni, Verești, Ripiceni, Ștefănești și altele²⁴. Paralel, comuniștii și-au intensificat propaganda de la om la om, și-au lărgit activitatea în rândul breslelor, au întărit legăturile cu organizațiile conduse de P.C.R. și dintre organizațiile sale locale. Inspectoratul regional de poliție Galați, în darea de seamă din 13 ianuarie 1941, era nevoit să recunoască că în pofida faptului că un număr de 31 comuniști din orașul Galați fuseseră arestați și că se întreprinseseră cele mai stricte măsuri de supraveghere, comuniștii de aici, avînd sprijinul Comitetului Central al P.C.R., desfășurau o largă activitate de propagandă și organizare în rândurile muncitorilor de la căile ferate, șantierele navale, Arsenalul Marinei și altor întreprinderi, în rândurile meseriașilor, intelectualiilor etc²⁵. Totodată, au existat puternice legături între organizațiile de la Atelierele C.F.R. „Nicolina“ și Pașcani²⁶, între comuniștii din județul Botoșani și organizațiile din județul Iași,²⁷ între unele organizații orășenești și cele de la sate²⁸.

În perioada 6 septembrie 1940 pînă la intrarea României în război lupta maselor populare din Moldova, ca și din întreaga țară, a îmbrăcat diferite forme, în funcție de împrejurările concrete existente în fiecare loc, de la memorii și proteste la greve și acte de sabotare a politicii dictaturii antonesciene, în special a pregătirilor de război.

²¹ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 457/1941, f. 229—230.

²² Arh. st. Bîrlad, fond Poliția oraș Focșani, dos. 81/1941, f. 371; fond Poliția oraș Tecuci, dos. 78/1941—1942, f. 520.

²³ *Ibidem*, fond Poliția oraș Tecuci, dos. 1/1942, f. 1.

²⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 8, dos. 1968, f. 23, 180; dos. 1970, f. 15, 17, 61, 95; dos. 1971, f. 744; dos. 2038, f. 133, 234; dos. 2079, f. 31.

²⁵ Arh. st. Galați, fond Parchet Tribunal Covurlui, fond neinventariat.

²⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 8, dos. 2038, f. 133.

²⁷ *Ibidem*, dos. 1970, f. 61.

²⁸ *Ibidem*, f. 17 și 95.

În anii dictaturii militaro-fasciste o formă importantă de luptă folosită de muncitori în vederea îmbunătățirii traiului lor zilnic a constituit-o trimiterea de memorii sau delegații în fața conducerii întreprinderilor și a Camerelor de muncă pentru a expune și a obține, pe această cale, satisfacerea revendicărilor. Această practică s-a folosit pe scară largă de către muncitorii din aproape toate întreprinderile Moldovei²⁹.

Paralel cu aceasta, muncitorii dintr-o serie de fabrici denunță contractele colective de muncă, desfășurând o susținută luptă împotriva concedierilor, pentru obținerea unor condiții omenești de lucru și a unor salarii care să corespundă noilor indici de scumpete. În 1941 au avut loc puternice acțiuni, pentru câștigarea de drepturi ale muncitorilor întreprinderilor „Letea”-Bacău, „Creditul carbonifer”-Comănești, „Danubiana”-Roman, „Segall” și „Nistor” din Focșani, fabricii chimice „Mărășești” și altora³⁰. O amploare deosebită o înregistrează conflictele colective de muncă declanșate de muncitorii din întreprinderile celor două mari orașe ale Moldovei, Iași și Galați, datorită faptului că aici indicii de scumpete erau mult mai ridicați decât în alte localități. La Galați, de pildă, s-au înregistrat în anul 1941 un număr de 12 conflicte colective de muncă la care au participat peste o mie de muncitori. Este important de menționat că aceste conflicte s-au desfășurat într-o serie de întreprinderi, mari sau mijlocii, militarizate, care lucrau comenzi pentru armată, ca: Șantierele navale, Uzinele comunale și „Ancora” din Galați, întreprinderile „Textila-Copou”, „Perfecțiunea”, „Frații Sapiirstein”, „Copolovici”, „Manor”, „Industria casnică”, „Wexler”, „Paris” din Iași și altele³¹.

Datorită faptului că o serie de materiale arhivistice din Moldova au fost pierdute în timpul războiului sau cu ocazia evacuării, nu putem cunoaște exact numărul total al conflictelor colective de muncă înregistrate în perioada 6 septembrie 1940 — 23 august 1944, din întreaga provincie, nici numărul global al participanților. Materialele editate ne dau un tablou parțial asupra acestor acțiuni, pe diferite regiuni ale Moldovei, suficient însă pentru a cunoaște amploarea lor în diferite localități sau județe. Astfel, numai în întreprinderile din fostele județe Iași, Bacău, Roman, Botoșani, Neamț și Vaslui, care reprezentau mai puțin de jumătate din suprafața Moldovei, au avut loc în anul 1941 un număr de 411 conflicte colective de muncă la care au participat mii de muncitori³². Dacă avem în vedere și conflictele de muncă din celelalte județe ale Moldovei, despre care nu posedăm decât informații fragmentare, putem presupune că numărul lor este mai mult decât dublu.

²⁹ Arh. Inst. de științe istorice și social-politice, dos. 6595—185, f. 10, 11; M. Guziec, *Unele aspecte din lupta muncitorilor gălățeni împotriva exploatarei burghezo-moșierești sub conducerea P.C.R. (1921—1944)* în „Revista Arhivelor”, 1/1961, p. 158.

³⁰ Arh. st. Galați, fond. Inspect. g.-ral ad-tiv, dos. 3/1941, f. 8; V. Adăscăliței, *Rezistența din Moldova în fața dictaturii antonesciene*, în „Studii și articole de istorie”, București, 1961, vol. III, p. 469, 470.

³¹ V. Adăscăliței, *op. cit.*, pp. 469—470; Arh. st. Galați, fond Inspect. g.-ral ad-tiv, dos. 3/1941, f. 8; Arh. st. Iași, fond Inspect. muncii, dos. 1/1938, f. 195.

³² „Buletinul muncii, an. XXII, vol. 2, iulie-decembrie 1942, p. 431

În majoritatea cazurilor, la judecarea conflictelor colective de muncă, datorită hotărârii de care au dat dovadă delegații muncitorilor, conducerile fabricilor au fost forțate să acorde câștig de cauză lucrătorilor³³. Astfel, în decembrie 1940, muncitorii de la Uzinele comunale din Galați au obținut un spor de 35% la salariu³⁴. Muncitorilor portuari din același oraș le-au fost majorate salariile, în urma declanșării unor conflicte de muncă, cu un procent ce varia între 25 și 60%³⁵.

În unele întreprinderi, ca de exemplu, la fabrica „Perfecțiunea” din Iași, muncitorii au amenințat cu grevă conducerea care nu voia să ia în discuție noul contract propus de ei. La începutul anului 1941 muncitorii cizmari de la „Confecțiile armatei” din Iași au declarat grevă în scopul îmbunătățirii vieții lor. Pentru reprimarea grevei, autoritățile au arestat și trimis 20 de muncitori în fața Consiliului de război³⁶.

Situându-se în fruntea luptei muncitorilor, comuniștii din organizația de partid din comuna Lăloaia județul Bacău au mobilizat pe minerii din Asău-Comănești la luptă, arătându-le că greva este singura cale, în acele condiții, pentru satisfacerea revendicărilor lor³⁷. La 27 mai 1941, la minele de cărbune din Asău, aparținând societății „Creditul carbonifer”, minerii au declarat grevă, refuzând să coboare în abataje pînă cînd conducerea societății nu le-a distribuit alimentele revendicate pentru traiul lor zilnic.

Minerii au ocupat intrarea puțului, au ales un comitet de grevă, avînd sarcina de a duce tratative cu conducerea societății. Adoptînd o tactică justă, comuniștii de la mina din Asău au organizat și îndrumat delegația minerilor să prezinte revendicările lor atît direcției societății, cît și autorităților locale. Greva s-a bucurat de sprijinul minerilor din celelalte schimburi de lucru, al aceluia de la puțul „Lumina” ca și de cel al familiilor greviștilor³⁸. Datorită hotărîrii de care au dat dovadă cei 185 de muncitori de la mina din Asău, organele militare au fost nevoite să elibereze pe cei șapte mineri arestați și condamnați pe motiv că refuzaseră să reînceapă lucrul. În urma luptei desfășurate de muncitorii de la mina din Asău, producția de cărbune a fost redusă cu 150 tone, muncitorii contribuind nemijlocit prin această acțiune la sabotarea producției necesare războiului³⁹.

Paralel cu lupta pentru revendicări economice, muncitorii, răspunzînd chemării Partidului Comunist Român de a acorda o atenție deosebită organizării sabotajului în ramurile economice care aveau o importanță capitală pentru pregătirea războiului — întreprinderi de armament, petroliere, carbonifere, căi fe-

³³ Arh. st. Iași, fond Inspect. Ref. de poliție, dos. 13/1941, f. 21 ; Arh. st. Galați, fond. Inspect. muncii, dos. 58/1941 ; dos. 522/1941 ; dos. 548/1941, f. 3.

³⁴ Arh. st. Galați, fond Inspect. g-ral ad-tiv, dos. 3/1941, f. 8.

³⁵ *Ibidem*, fond Inspect. muncii, dos. 548/1941, f. 56.

³⁶ V. A d ă s ă l i ț e i, *op. cit.* p. 468.

³⁷ M. C o v a c i, *Din lupta muncitorilor mineri în primii ani ai dictaturii militare-fas-ciste*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R.”, nr. 3, 1964, p. 100—101.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Arh. Inst. de științe istorice și social-politice, dos. 5961—39, f. 259.

rate ș.a. —, au întreprins o serie de acțiuni care au avut drept rezultat reducerea producției de război, dezorganizarea transportului de interes militar ș.a. Sabotarea producției de război s-a concretizat, între altele, prin prestarea lentă a lucrului și de slabă calitate, absențe numeroase ale muncitorilor de la muncă, ceea ce a avut ca efect menținerea unui ritm scăzut al producției. În acest sens, rapoartele autorităților consemnau periodic numeroase cazuri când muncitorii manifestau o atitudine de „delăsare” față de muncă, lipsind nemotivat și sistematic din fabrici ⁴⁰.

O altă metodă de sabotaj practică de muncitorii din Moldova a fost aceea a aruncării în aer a liniilor ferate sau a incendierii trenurilor încărcate cu armament. La 6 ianuarie 1941 pe linia Pojorîta—Fundu-Moldovei au fost provocate pierderi materiale unui tren german prin aruncarea în aer a unei părți a acestuia, în urma exploziei produse de o mină instalată sub unul dintre podețele existente între cele două gări ⁴¹. În mai 1941 au fost distruse calea ferată între stațiile Iași—Grajdu și o întreagă instalație a Secției C.F.R. Iași, ceea ce a avut drept efect întârzierea operațiilor militare ale Diviziei 14 Infanterie Iași ⁴².

Conținutul politic al luptelor maselor populare, îndeosebi al clasei muncitoare, s-a concretizat în perioada 6 septembrie 1940 — 22 iunie 1941 și printr-o serie de acțiuni antifasciste cu caracter de masă: manifestații pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai, împotriva legislației guvernamentale, pentru demobilizarea concentraților, împotriva intrării trupelor germane în țară ș.a. Astfel, în decembrie 1940, muncitorii ceferiști din Galați au manifestat în corpore în fața administrației Atelierele C.F.R. pentru a li se satisfacă revendicările lor ⁴³. În aprilie 1941 feroviarii de la Atelierele C.F.R. „Nicolina”-Iași au manifestat împotriva hotărârii Direcției generale a C.F.R. de a concedia o parte din muncitorii și funcționarii întreprinderii. Prin această acțiune, ceferiștii ieșeni au împlinit lupta împotriva concedierilor, împotriva scumpirii vieții și a salariilor nesatisfăcătoare cu lupta împotriva pregătirilor de război ⁴⁴.

Răspunzând chemării partidului de a forma comitete de acțiune de cartiere și în sate, care să pornească spre cazărmi și sediile autorităților locale, cerind demobilizarea, în septembrie 1940, peste o mie de femei ale concentraților din Iași s-au prezentat la primăria orașului și la sediul Rezidenței regale a ținutului Prut, manifestând împotriva concentrațiilor ⁴⁵.

În toamna aceluiași an, în Moldova, ca și în întreaga țară, muncitorii au organizat acțiuni împotriva actului de desființare a breslelor și a celorlalte măsuri

⁴⁰ N. G. Munteanu, *Acțiuni muncitorești desfășurate în Galați și Brăila împotriva exploatarei capitaliste și a dictaturii militare-fasciste (1941—1944)* în „Analele Institutului de istorie a partidului...”, nr. 4/1963, p. 75, 83.

⁴¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 8, dos. 1656, f. 706.

⁴² Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 23/1941, f. 730.

⁴³ N. G. Munteanu, *op. cit.*, p. 76.

⁴⁴ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 340/1941, vol. II, f. 176; dos. 348/1941, f. 480—485; dos. 377/1941, f. 79—80; fond. Circ. a II-a Poliție Iași, dos. 21/1941—1942, t. 271—272, 418.

⁴⁵ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 454/1940, f. 129—130; „Moldova roșie”, an. I, nr. 4—5 (septembrie-octombrie) 1940.

cu caracter fascist instituite de guvern, care pregăteau angrenarea României în război alături de Germania ⁴⁶.

Un alt factor care a contribuit într-o însemnată măsură la înrăutățirea situației materiale a maselor și la creșterea stării lor de spirit potrivnice politicii antonesciene a fost — după cum s-a mai arătat — aservirea economică, politică și militară a României față de Germania. Prezența a tot mai numeroase trupe hitleriste pe teritoriul Moldovei, atitudinea manifestată de acestea față de populația locală și faptul că o dată cu intrarea armatelor germane în România standardul de viață al populației muncitoare a scăzut și mai mult, prin punerea la dispoziția mașinii de război hitleriste a principalelor produse alimentare, toate acestea au produs o puternică reacție în rândul poporului român, care a avut de suferit de pe urma „colaborării” economice, militare și politice cu Germania.

„Germanii ne mănâncă pâinea, iar noi răbdăm de foame”, „Noi dăm prea multe produse Germaniei”, „Vom ajunge să fim lipsiți chiar de alimentele de bază, ca pâine, carne, zahăr”, „Bine că pentru nemți se găsește” ⁴⁷ ș.a., comentarii de acest fel erau auzite în mod frecvent în rândul locuitorilor din Moldova, evidențiindu-se cât se poate de clar starea de spirit care domnea în masele largi împotriva Germaniei. În darea de seamă a Inspectoratului regional de poliție Iași asupra stării de spirit a populației din centrul Moldovei pe luna noiembrie 1940 se sublinia că prezența germanilor în această regiune era privită cu ostilitate, între altele, și „pentru motivul că populația a aflat de sumele mari ce ne costă întreținerea acestei armate. Astfel că se spune că plătim unui soldat german câte 3 000 de lei pe lună, în afară de întreținerea sa; după alte versiuni, trupele germane costă zilnic milioane, soldă și întreținere” ⁴⁸.

Totodată, populația condamna amestecul guvernului de la Berlin în afacerile interne ale statului român, discutând, în mod public, că orice măsură luată de guvernul Antonescu se făcea numai cu aprobarea prealabilă a lui Hitler ⁴⁹. Masele își manifestau, în același timp, nemulțumirea față de angrenarea României de către cercurile guvernante în planurile politice ale Axei ⁵⁰.

Reacția maselor populare față de armata germană devenise așa de puternică în preajma declanșării războiului, încât, la 1 iunie 1941, Ministerul de Interne a ordonat tuturor prefecților să ia măsuri pentru a obliga populația „să se abțină de la orice propagandă antigermană care ar leza sentimentele de prietenie existente între România și marele Reich” ⁵¹. Această măsură — se spunea în continuare în ordinul amintit — „se făcea cu atât mai necesară, cu cât populația își exprima pe față părerea că Germania va pierde războiul, arătându-se refractară apropierii româno-germane” ⁵².

⁴⁶ Arh. st. Iași, fond. Circ. a II-a Poliția Iași, dos. 21/1941—1942, f. 271; fond. Pref. jud. Iași, dos. 366/1941, f. 205.

⁴⁷ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 454/1940, f. 45; dos. 429/1940, f. 111; Arh. st. Galați, fond. Parchet Tribunal. Covurlui, fond neinventariat.

⁴⁸ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 454/1940, f. 45.

⁴⁹ *Ibidem*, dos. 348/1941, f. 316.

⁵⁰ *Ibidem*, fond. Circ. a II-a Poliție, dos. 21/1941, f. 570.

⁵¹ *Ibidem*, fond. Pref. jud. Iași, dos. 342/1941, f. 30.

⁵² *Ibidem*.

Pentru a preveni o eventuală acțiune de masă împotriva trupelor hitleriste cantonate pe teritoriul României, Ministerul Afacerilor Interne a dispus, prin ordinul nr. 58 din 2 iunie 1941, să se înființeze în toate localitățile urbane unde se aflau trupe germane „comitete orașanești mixte“, a căror misiune era, între altele, să asigure securitatea acestor trupe⁵³.

Pregătirile și operațiile militare au dus, în aceeași măsură, la dezorganizarea agriculturii și înrăutățirea situației țărănimii muncitoare. Concentrările, manevrele militare, lucrările de fortificații efectuate pe teritoriul Moldovei, marea concentrare de trupe române și germane în această provincie au stânjenit mult pe țărani în executarea muncilor agricole⁵⁴. La aceasta se adaugă lipsa vitelor de muncă, a uneltelor și a semințelor. Țărăimea din întreaga Moldovă a cunoscut în acești ani un puternic proces de pauperizare.

Legislația agrară a guvernului Antonescu, instituită în scopul alimentării prin toate mijloacele a mașinii de război, a accentuat și mai mult acest proces. În 1941 au fost stabilite prețuri maxime pentru produsele agricole, fapt care a mărit decalajul dintre prețul produselor agricole și al celor industriale. Paralel cu aceasta, s-a emis decretul-lege prin care se considerau concentrați pentru muncile agricole toți cetățenii valizi între 12 și 70 de ani⁵⁵. Printr-un nou decret-lege, țăranilor urma să li se ridice de către autoritățile locale „surplusul“ de cereale, lăsându-li-se oște 20 kg de grâu de persoană anual⁵⁶.

Totodată, s-au redus sub orice limită cantitățile de produse alimentare carterlate care trebuiau să se distribuie familiilor țăranilor. Din aceste cauze, la sate se făcea tot mai simțită nu numai lipsa produselor alimentare și industriale de primă necesitate, ci chiar și a cerealelor pe care le cultivau înșiși țăranii. Situația țărănimii era atât de dezastruoasă, încât autoritățile au fost nevoite să recunoască faptul că în județele Bacău, Roman, Neamț, Suceava, Iași, țăranii nu dispuneau de grâul și porumbul necesar hranei zilnice. În octombrie 1941, prefectul județului Bacău arăta că populația din Slănic a rămas timp de trei săptămâni fără alimentele de bază, neavînd ce mânca⁵⁷, iar în vara anului 1942 Comandamentul legiunii de jandarmi Iași raporta că țăranii de pe moșia Hodora din Belcești-Iași „de 15 zile mănîncă mămăligă de orz, terminînd-o și pe aceasta“⁵⁸.

O situație extrem de grea o aveau muncitorii agricoli care erau nevoiți să lucreze pe pămînturile moșierești, în condiții neomeneste, cu o hrană de proastă calitate și insuficientă⁵⁹.

Dacă la măsurile amintite, care scădeau sub orice nivel posibilitățile de trai ale maselor țărănești, adăugăm abuzurile și samavolniciile organelor puse să le ducă la îndeplinire ne putem da seama de situația reală a țăranilor. „Sub ochii

⁵³ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 377/1941, f. 53.

⁵⁴ *Ibidem*, dos. 346/1941, f. 202—203.

⁵⁵ *Ibidem*, dos. 71/1941, f. 692—693; dos. 340/1941, f. 569; dos. 378/1941, f. 121.

⁵⁶ *Ibidem*, dos. 340/1941, vol. II, f. 263.

⁵⁷ Arh. st. Buc., fond. M.A.I., dos. 457/1941.

⁵⁸ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 2/1942, vol. II, f. 152.

⁵⁹ Arh. st. Bîrlad, fond. Poliția oraș. Tecuci, dos. 89/1942, f. 25—26.

celor necăjiți și flămânzi se dădeau rații mari oamenilor autorităților și celor avuți din sate. Martori oculari — se spunea într-un raport al Prefecturii județului Iași — au declarat că unii oameni, femei sau copii au trebuit să stea o zi întreagă în ger ca să obțină pînă la urmă abia 50 g undelemn. Distribuția zahărului se făcea după bunul plac al șefului de post de jandarmi, primarului etc.“⁶⁰.

Agravarea situației materiale a țărănimii și întărirea activității P.C.R. în rîndul acesteia au avut ca urmare o creștere a spiritului de rezistență a populației la sate. Țărănimea ia o atitudine care a evoluat de la cereri și proteste, scrise, adresate autorităților, pînă la sabotarea politicii dictaturii militarofasciste și a războiului hitlerist. În discuțiile purtate cu muncitorii de la orașe, cu care veneau în contact, țărani își exprimau nemulțumirea în legătură cu blocarea cerealelor, a lîinii, rechiziționarea vitelor, acuzînd guvernul că îi aduce „în situația de a le muri copiii de foame“⁶¹ și că politica de sărăcire a țării promovată de guvernul antonescian se face numai cu scopul acoperirii nevoilor de cereale ale Germaniei⁶². Țărani — se sublinia într-un raport al Regimentului IV Jandarmi Prut — se arată refractari atunci cînd sînt siliți să-și plătească impozitele, acuzînd că „destul au plătit ani întregi rămînînd fără îmbrăcăminte și încălțăminte, dîndu-și ultimii bani pentru stat... Cu toate acestea, țara tot neînarmată a rămas, deoarece cu banii lor s-au îmbogățit politicienii și și-a strîns avere în străinătate ex-regele Carol al II-lea“⁶³. Luînd atitudine față de creșterea impozitelor directe și indirecte, în special împotriva taxei de timbru pentru „apărarea țării“, locuitorii satelor cereau confiscarea averilor tuturor acelor care „au prădat banii țării“⁶⁴. În același timp, populația, acuzînd autoritățile pentru că nu au luat măsuri de combatere a speculei și de aprovizionare a piețelor, făcea „tot felul de comentarii cu caracter politic absolut dăunător ordinii și liniștei interne“⁶⁵. Starea de spirit antifascistă și antigermană a țărănimii, ca de altfel a întregului popor, era aîut de pregnantă, încît autoritățile consemnau cu îngrijorare că „din situația acestor nemulțumiri pot decurge consecințe serioase pentru ordinea publică și... siguranța statului“⁶⁶.

Paralel cu înrăutățirea situației muncitorilor și țărănilor are loc o reducere a standardului de viață și o creștere a nemulțumirii și în rîndul meseriașilor, funcționarilor, intelectualilor, studenților și chiar în anumite cercuri ale burgheziei mijlocii. La orașe, salariații publici „au ajuns în situația de a nu-și mai putea întreține familiile“, fiind siliți să umble „goi, desbrăcați și desculți ca să nu renunțe la mîncare“⁶⁷, din cauza scumpirii vieții. Funcționarii și pensionarii pretindeau „tot mai insistent“ majorarea salariilor și a pensiilor, declarînd pu-

⁶⁰ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 323/1942, f. 15—17.

⁶¹ Arh. st. Bîrlad, fond. Poliția oraș. Tecuci, dos. 89/1942, f. 34.

⁶² *Ibidem*, f. 43.

⁶³ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 454/1940, 124—125.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*, fond. Chestura Poliției Iași, dos. 166/1941, f. 125.

⁶⁶ *Ibidem*, fond. Tribunalul militar, dos. 10/1941, f. 217—218.

⁶⁷ *Ibidem*, fond. Rezidența, dos. 1748/1940, f. 72 ; fond. Pref. jud. Iași, dos. 323/1942, f. 161—163.

blic că „mizeria în care trăiesc devine tot mai insuportabilă”⁶⁸, în rîndul lor manifestîndu-se „o nemulțumire generală”⁶⁹.

Politica trădătoare a guvernului militaro-fascist a întîmpinat o serioasă rezistență și din partea majorității intelectualilor și funcționarilor. Este suficient să menționăm faptul că la manifestațiile culturale organizate de autoritățile fasciste, acestea recurgeau adeseori la aducerea cu forța a studenților din cîmine din cauză că fasciștii țineau conferințele fără auditoriu⁷⁰. Intelectualii cu vederi progresiste din Moldova, grupați în jurul unor asociații științifice și culturale, au luat tot mai hotărît atitudine față de politica antipopulară și antinațională a dictaturii militaro-fasciste. O largă activitate au desfășurat cercul cultural „Luteția”, unde se discutau „chestiuni politice prin prisma principiilor democratice de stînga”⁷¹, revista „Însemnări ieșene” și altele.

Valul de nemulțumiri a cuprins și masa studențimii din Iași din cauza condițiilor grele, create de guvern. Sub conducerea comuniștilor, studenții își manifestau ostilitatea față de organele care nu acordau nici un interes situației lor materiale. Majoritatea studenților erau lipsiți de cîmine și cantine, deoarece cele existente nu satisfăceau decît 20% din necesități. Ei cereau să li se asigure cîmine și cantine, să li se dea burse și să li se înlănească aprovizionarea cu alimente de primă necesitate⁷².

O dată cu agravarea situației materiale a maselor populare se înrăutățesc și condițiile de viață ale soldaților. Tratatamentul inuman la care erau supuși ostașii, pedepsele corporale, hrana insuficientă și de proastă calitate ș.a. au generat mari nemulțumiri în rîndul soldaților. Comunitatea de suferință a maselor populare cu a trupei a lărgit coeziunea acestora în lupta antifascistă și anti-războinică.

Partidul Comunist Român a desfășurat largi acțiuni în rîndul ostașilor pentru demobilizarea lor, pentru sabotarea pregătirilor militare, subliniind faptul că guvernul urmărea să angreneze armata română într-un război străin de aspirațiile democratice ale poporului. Autoritățile militare erau nevoite să recunoască în rapoartele lor că propaganda și activitatea comuniștilor se desfășura cu succes între soldați, prinzînd tot mai mult teren în rîndul acestora. Într-un cartier cu demobilizați din Galați — se arăta într-un astfel de raport din 3 decembrie 1940 — se făcea o înfocată propagandă comunistă printre ostașii din cazărmlle învecinate⁷³. Ca urmare, tot mai mulți soldați de la Arsenalul Marinei și alte unități părăseau posturile de santinelă⁷⁴.

Trebuie subliniat că datorită îndelungatelor și masivelor concentrări efectuate încă înainte de venirea guvernului Antonescu, armata manifesta o puternică stare de spirit potrivnică concentrărilor și pregătirilor militare. În acest

⁶⁸ Arh. st. Iași, fond. Rezidența, dos. 1748/1940, f. 44.

⁶⁹ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 454/1940, f. 90—91 ; dos. 323/1941, f. 97—98.

⁷⁰ *Ibidem*, fond. 1678, dos. 373/1941, f. 91.

⁷¹ N. Copoiu, *Atitudinea potrivnică a oamenilor de cultură față de expansiunea ideologiei naziste în România* în „Analele Institutului de istorie a partidului...”, nr. 6, 1963, pp. 123—124 ; V. Adăscăliței, *op. cit.*, p. 477.

⁷² Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 323/1941, f. 97—98.

⁷³ Arh. Instit. de științe istorice și social-politice fond. I, dos. 27, f. 32.

⁷⁴ *Ibidem*.

sens sînt concludente acțiunile desfășurate la sfîrșitul anului 1940 de soldații dintr-o serie de unități militare cantonate pe teritoriul Moldovei. Astfel, la 2 decembrie 1940, un grup de 98 de soldați din Batalionul 58 Pionieri, care călătoreau pe calea ferată de la Piatra Neamț spre Burdujeni, au rămas în gara Bacău cu întregul armament, refuzînd să meargă mai departe, după ce în prealabil ceruseră în bloc să fie desconcentrați. Cîteva zile mai tîrziu, ostașii din Detașamentul 9 săpători, cantonați la Nămolosa-Putna, au părăsit, de asemenea posturile „plecînd fără nici o aprobare chiar în fața comandanților”⁷⁵. Pe de altă parte, numeroși cetățeni refuzau să se prezinte la concentrări. În acest sens este semnificativ de arătat că într-un raport al șefului de post de jandarmi din comuna Poduri-Bacău se sublinia că oamenii „fug de concentrare ca de închisoare. Dispar de acasă. Nu putem da de urma lor luni întregi”⁷⁶.

După intrarea României în război, alături de Germania hitleristă, la 22 iunie 1941, situația materială a maselor populare cunoaște o puternică agravare. Măsurile cu caracter economic și militar luate de dictatura militară-fascistă în perioada 22 iunie 1941 — 23 august 1944, participarea armatei române la un război nedorit de popor au accentuat starea de spirit antifascistă și antirăzboinică a maselor populare.

Partidul Comunist Român, în condiții excepționale de grele pentru desfășurarea activității, ținînd seama de starea de spirit antirăzboinică a populației muncitoare, de noile greutăți impuse acesteia o dată cu instituirea legislației de război, a organizat și condus lupta poporului, antrenînd mase largi la acțiunea de subminare și sabotare a mașinii de război hitleriste. Situîndu-se pe o poziție profund patriotică, P.C.R. a elaborat o platformă care prevedea răsturnarea dictaturii militară-fasciste, scoaterea României din război, întoarcerea armelor împotriva Germaniei, lupta armată pentru eliberarea nordului Transilvaniei, formarea unui guvern cu reprezentanți ai tuturor forțelor antifasciste, înfăptuirea de reforme democratice⁷⁷.

În condițiile războiului, Comitetele regionale Moldova și Dunărea-de-Jos ale P.C.R., căutînd să traducă în fapt sarcinile indicate de Comitetul Central al Partidului Comunist Român, au întărit activitatea organizațiilor de partid din principalele întreprinderi ale Moldovei. În momentul izbucnirii războiului, în orașul Iași, de pildă, activa un comitet orășenesc al P.C.R., precum și o serie de organizații de partid la Atelierele C.F.R. „Nicolina”, fabricile Țesătura”, „Textila-Copou”, Țesătoria „Adriana”, fabrica de ulei „Olea” și la unele întreprinderi cu un număr mai mic de muncitori. De asemenea, existau organizații comuniste în rîndul funcționarilor particulari, a acelor de la bancă și de la universitate⁷⁸. Trebuie subliniat că printre cele mai puternice organizații de

⁷⁵ Minea Stan, Al. Neamțu, *Aspecte privind atitudinea ostilă a militarilor români împotriva fascismului și a pregătirii războiului antisovietic*, în „Analele Institutului de istorie a partidului...”, nr. 1, 1964, p. 64.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 68.

⁷⁷ V. Roman, V. Zaharescu, A. Petri, *Cercetarea istoriei mișcării de rezistență antifascistă din România*, în „Analele Institutului de istorie a partidului...”, nr. 2/1965, p. 26.

⁷⁸ Savel Davicu, *Din lupta maselor populare din Iași împotriva dictaturii militare fasciste a războiului hitlerist*, în „Analele Institutului de istorie a partidului...”, nr. 2/1964, p. 51.

partid din Moldova se numărau acelea de la Atelierele C.F.R. „Nicolina”-Iași și Șantierele navale din Galați care în toți acești ani au desfășurat o activitate politică multilaterală ⁷⁹.

Paralel, printr-o intensă propagandă, comuniștii din Moldova au chemat masele la luptă contra scumpetei și a impozitelor, împotriva concentrărilor și rechizițiilor, contra ocupației hitleriste și a războiului, pentru răsturnarea dictaturii militaro-fasciste, pentru pace cu U.R.S.S. ⁸⁰. Prin numeroase materiale de propagandă comunistă difuzate în rîndul maselor, ca : lozinci șablonate, manifeste, în care se lua atitudine față de prezența trupelor hitleriste în România, masele erau chemate să intensifice lupta împotriva hitlerismului și a războiului ⁸¹. Partidul Comunist Român a dezvoltat pe parcursul anilor de război această propagandă în rîndul muncitorilor, țăranilor, intelectualilor, soldaților, studenților, elevilor, demascînd politica antipopulară a dictaturii militaro-fasciste care a ținut țara într-un război străin de interesele maselor ⁸². O mare frecvență au avut-o în întreaga Moldovă lozinci, ca : „Vrem pace !”, „Ce frumoasă este pacea !” ⁸³. În alte manifeste, răspîndite la Iași, Galați și alte orașe din Moldova, intitulate „Soldați, muncitori și țărani, desmeticiți-vă !”, „Români, uniți-vă pentru răsturnarea jugului hitlerist !”, „Soldați, nu vă dați viața pentru Hitler. Dezertați !”, „Deșteaptă-te române. Hitler ne ia fiii și fură a noastră pîine !” etc. și semnate de Comitetul din Moldova pentru „România liberă”, aceștia sînt îndrumați să arunce în aer munițiile, să lupte împotriva monarhiei, a reacțiunii și a războiului ⁸⁴. Operativitatea difuzării lozincilor comuniste se concretiza de multe ori prin texte scrise cu cretă sau cărbune ca : „Hitlerismul ne omoară bărbații, ne flămînzesc copiii. Să înceteze războiul. Nu vrem să murim pentru Hitler. Vrem pace. Contingentul 1942 !” ⁸⁵.

În vederea atragerii țăranimii militaro-fasciste la obiectivele luptei patriotice din România, împotriva dictaturii militaro-fasciste și a războiului, P.C.R. a desfășurat o largă propagandă în rîndul acesteia. Numeroase manifeste răspîndite în mediul rural, semnate de Comitetul regional Moldova al P.C.R., chemau țăranimea la lupta deschisă împotriva guvernului și a războiului. Astfel, au fost răspîndite imediat după intrarea României în război manifeste în comunele Aroneanu, Pîrlîiți, Bălțați și altele ⁸⁶. Paralel, printr-o serie de manifeste difuzate pe coridoarele Universității ieșene, comuniștii, demascînd politica anti-populară și antinațională a dictaturii militaro-fasciste, chemau studenții la

⁷⁹ Arh. Inst. de studii istorice și social-politice, dos. 1662, f. 409 ; Arh. st. Buc., fond. Președ. Cons. de Min., dos. 1337/1943.

⁸⁰ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 341/1941, f. 145—146.

⁸¹ *Ibidem*, dos. 348/1941, f. 316—317.

⁸² *Ibidem*, fond. Tribunal Militar Iași, dos. 40/1943.

⁸³ *Ibidem*, fond. Chestura Poliției Iași, dos. 123/1943, f. 53.

⁸⁴ Arh. Instit. de științe istorice și social-politice, fond. 1, dos. 89, vol. V, f. 306 ; Arh. st. Iași, fond. 1883, dos. 44/1941—1942, f. 365—367 ; fond. Circ. a II-a Poliție Iași, dos. 21/1941—1942, f. 295.

⁸⁵ Arh. st. Iași, fond. Circ. a II-a Poliție Iași, dos. 21/1941—1942, f. 702.

⁸⁶ I. Saizu, D. Șandru, L. Eșanu, *Contribuții la cunoașterea situației materiale a maselor populare din Moldova în perioada 6 sept. 1940—23 August 1944*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie”, Iași, 1964, p. 28.

lupta împotriva guvernului și a războiului⁸⁷. În noaptea de 26/27 martie 1942 pe străzile orașului Botoșani și pe zidurile liceelor „Laurian” și comercial au apărut manifeste comuniste, demascând războiul în care a fost împins poporul român⁸⁸.

Ca urmare a întăririi activității comuniștilor în munca de organizare și conducere a rezistenței maselor față de dictatura militar-fascistă și război, cercurile guvernante au efectuat, atât în preajma intrării României în război, cât și în anii următori, numeroase arestări în rîndul comuniștilor. Numai în ziua de 21 iulie 1941, de exemplu, autoritățile locale au arestat și internat în lagăre mulți comuniști și simpatizanți identificați și descoperiți. În urma acestei măsuri cad victimă în orașul Iași 147 de cetățeni. În același timp, au loc arestări la Galați, Bacău, Botoșani, Vaslui și în alte orașe ale Moldovei. Potrivit ordinelor Ministerului de Interne, organele Siguranței au întocmit liste cu toți cetățenii „suspecți”, liste care au fost lărgite cu numele acelor dovediți că luau atitudine împotriva politicii guvernului. După repetate arestări, în aprilie 1942, pe lista celor care urmau să fie internați în lagăre sînt înscrise încă 250 de persoane din Iași, 98 din Bacău, 89 din Tg. Frumos, 77 din Vaslui, 3 din Tg. Ocna⁸⁹.

Numeroasele arestări efectuate de autorități în rîndul comuniștilor, simpatizanților și al elementelor democratice antifasciste n-au putut să împiedice dezvoltarea activității P.C.R. de a organiza și conduce lupta maselor. În împrejurări excepționale de grele, cadrele de conducere ale P.C.R. aflate în închisori au întreținut legături cu comuniștii din afară, care activau în condiții de conspirativitate, mobilizînd masele largi la rezistență.

Cu toate că o dată cu intrarea României în război s-a accentuat și mai mult teroarea antimuncitorească, muncitorii, conduși de comuniști, au luptat cu hotărîre pentru rezolvarea integrală a revendicărilor lor. În perioada 22 iunie 1941 — 23 August 1944 lupta dusă de ei pentru satisfacerea revendicărilor economice s-a desfășurat pe un plan lărgit. Într-o serie de întreprinderi în care obținuseră în 1941 mărirea salariilor și revizuirea unor puncte din contractele colective de muncă, în sensul impus de ei conducerii întreprinderilor, în anii ce au urmat au avut loc noi și puternice conflicte, deoarece, în condițiile creșterii rapide a prețurilor articolelor de primă necesitate și ale încercărilor patronilor de a anula cuceririle muncitorilor, sporul de salariu devenea neînsemnat în raport cu indicii de scumpete. Din aceste cauze, pe parcursul anilor 1942—1944, re izbucnesc puternice conflicte colective de muncă la cele mai însemnate întreprinderi industriale din Moldova: Atelierele C.F.R. „Nicolina”-Iași, Șantierele navale și Uzinele comunale Galați, Societatea „Crediu carbonifer”-Comănești, fabrica „Letea”-Bacău, „Țesătura”-Socola, „Victoria”, A.S.A.M., „Buholtzer” din Iași, întreprinderea metalurgică „Titan”, „Societatea anonimă română de navigație pe Dunăre” și „Navigația fluvială română” din Galați, fabricile „Filderman” și „Izvoranul” din Bacău, „Salina C.A.M.”-Tg. Ocna, întreprinderea petrolieră-

⁸⁷ Arh. st. Iași, fond. Circ. a II-a Poliția Iași, dos. 21/1941—1942, f. 271—272, 418.

⁸⁸ *Ibidem*, fond. 1676, dos. 1/1942, f. 108.

⁸⁹ M. Covaci, *op. cit.*, p. 97; V. Adăscăliței, *op. cit.*, p. 465—466.

Moinești, fabricile de cherestea „Italo-română” din Comănești și Tarcău-Neamț, moara „Producția românească” din Botoșani și altele⁹⁰.

Atitudinea dîră a muncitorilor a determinat conducerea celor mai multe întreprinderi să satisfacă total sau parțial revendicările acestora. Astfel, în anul 1942 au obținut sporuri de salariu lucrătorii de la „Țesătura” și „Victoria” Iași, brutarii din aceeași localitate, muncitorii de la fabrica de cărămizi „Ciurea”-Iași, cei de la „Salina C.A.M.”-Tg. Ocna, de la fabrica de cherestea „Italo-română” Comănești, de la „Albina” Tarcău-Neamț, personalul Uzinei electrice din Bîrlad, muncitorii portuari din Galați, metalurgiștii de la Galați ș.a.⁹¹. Un raport confidențial al Inspectoratului regional de poliție Iași, din aprilie 1942, consemna cu îngrijorare că, din cauza scumpetei și a salariului insuficient, nemulțumirea muncitorilor din întreprinderile băcăuane crește din zi în zi constituind o problemă de siguranță de stat și că datorită luptei duse de ei pentru îmbunătățirea condițiilor de trai, conducerea întreprinderilor din acest județ a fost nevoită să acorde la începutul anului un spor de salariu de 30% tuturor muncitorilor⁹².

La Atelierele C.F.R. „Nicolina”-Iași, în pofida mijloacelor teroriste folosite de conducerea întreprinderii pentru a intimida pe muncitori, aceștia, revoltați de faptul că numeroasele lor cereri revendicative au fost respinse, iar ei amenințați cu concedierea, au întrerupt, în vara anului 1943, lucrul în mod demonstrativ, reușind în urma acțiunii lor să obțină un spor de salariu de 10%⁹³.

Datorită muncii politice desfășurate de comuniștii de la „Societatea anonimă română de navigație pe Dunăre” și „Navigația fluvială română”, care au reușit să realizeze un front de luptă comună cu conducătorii social-democrați de la aceleași întreprinderi, în toamna anului 1943 izbucnește la Galați unul dintre cele mai puternice conflicte colective de muncă. Declanșat la 27 octombrie 1943, prin denunțarea de către muncitorii manufacturiști a contractelor de muncă încheiate cu „Societatea anonimă română de navigație pe Dunăre” și „Navigația fluvială română” din cauza salarizării insuficiente din cele două întreprinderi, el a cuprins, datorită actului de solidarizare a muncitorilor gălățeni, pe toți lucrătorii portuari din cele 37 de case de comerț, extinzîndu-se la începutul anului următor în aproape toate întreprinderile industriale din oraș. Datorită intervenției autorităților locale care au dat un larg sprijin patronilor, aceștia au tergiversat tratativele pînă la 21 august 1944, cînd, în condițiile efervescenței revoluționare care a cuprins masele, Comisia de Arbitraj a fost nevoită să satisfacă revendicările muncitorilor⁹⁴.

⁹⁰ Arh. Instit. de științe istorice și social-politice, dos. 1662, f. 409; dos. 5961—39, f. 536; dos. 6165—70, f. 97, 101; dos. 6343—13, f. 377—379; Arh. st. Iași, fond. Inspect. muncii Iași, dos. 1/1938, f. 193—194; dos. 1/1942, f. 367; dos. 15/1943, f. 5—8, 166, 208—211, 311, 324—326, 397—398, 521; N. G. Munteanu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 83—84.

⁹¹ V. Adăscăliței, *op. cit.*, p. 472; N. G. Munteanu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 83.

⁹² Gh. Ungureanu, D. Șandru, I. Saizu, *Materiale documentare privitoare la mișcarea muncitorească aflate în arhivele statului din Iași*, în „Revista Arhivelor” nr. 1/1961, p. 234.

⁹³ Arh. Inst. de studii istorice și social-politice, dos. 1662, f. 409; M. Covaci, *op. cit.*, p. 87.

⁹⁴ N. G. Munteanu, *op. cit.*, p. 83.

O formă superioară de luptă a muncitorilor împotriva exploatării capitaliste a constituit-o greva. Cu toate că legislația fascistă și teroarea antimuncitorească făceau practic imposibilă încetarea lucrului, într-o serie de întreprinderi din Moldova, comuniștii au reușit să mobilizeze muncitorii la lupte greviste pentru satisfacerea revendicărilor lor. La 8 august 1941, muncitorii din portul și Șantierele navale din Galați refuză să continue lucrul pentru faptul că nu s-au luat măsuri în vederea aprovizionării lor cu alimente⁹⁵. Peste două luni, metalurgiștii de la „Iromet“-Galați declară grevă din același motiv, obținând pe această cale satisfacerea mai multor revendicări cu caracter economic⁹⁶. Lupta muncitorilor de la aceste întreprinderi a continuat și în lunile următoare, când ei, denunțând contractele de muncă, încălcate de conducerea întreprinderilor, transformă conflictele colective în acțiuni greviste parțiale⁹⁷.

Condițiile grele de viață și de muncă duc la izbucnirea, la sfârșitul anului 1943, a grevei minerilor de la exploatarea de mangan „Arșița“-Suceava, grevă care s-a încheiat numai în urma satisfacerii revendicărilor acestora⁹⁸.

Izbucnirea conflictelor de muncă, cât și a grevelor aveau o importanță deosebită din punct de vedere politic, deoarece încetarea lucrului, timpul în care se duceau tratativele și prelungirea acestora, ieșirea în fața administrației însemnau în realitate îndeplinirea sarcinilor fixate de partid, de zădărniciere a producției de război, de sabotare a ei.

Atitudinea ostilă a maselor muncitoare față de război și de prezența trupelor hitleriste pe teritoriul țării este reliefată după 22 iunie 1941 de actele de sabotaj și manifestațiile antihitleriste desfășurate de muncitori, țărani, intelectuali ș.a. Pe linia sabotării producției de război se înscriu o serie de acțiuni ale muncitorilor din întreprinderile producătoare de materiale pentru front, care în timpul orelor de lucru căutau să aplice toate mijloacele posibile în vederea menținerii producției la un nivel cât mai scăzut, atât din punct de vedere cantitativ, cât și calitativ. „S-a constatat — se arăta într-un raport al Inspectoratului muncii din Galați, referitor la situația muncitorilor întreprinderilor de pe raza sa — că de la un timp încoace muncitorimea arată o reprobabilă nepăsare... lucrînd mai mult forțat și deseori refuzînd chiar lucrul...”⁹⁹. Conducerea fabricii metalurgice „Titan“-Galați, în repetate rînduri raporta autorităților locale că zilnic și sistematic grupuri de 10—12 muncitori părăsesc lucrul, iar cei care vin la fabrică „nu dau nici un randament... astfel că produc mari prejudicii întreprinderii”¹⁰⁰.

În toamna anului 1943, Prefectura județului Iași cerea intervenția Ministerului de Interne la Atelierele C.F.R. „Nicolina“-Iași, „deoarece un număr de vagoane de marfă destinate frontului n-au fost terminate la termenul planificat”¹⁰¹. Într-un alt raport al autorităților din Iași din octombrie 1943 în care

⁹⁵ Arh. Instit. de științe istorice și social-politice, fond. 5, dos. 836, f. 3.

⁹⁶ N. G. Munteanu, *op. cit.* p. 83.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 83.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 83.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ Arh. st. Iași, fond. Tribunalul Militar, dos. 42/1943, f. 210.

se desoria starea de spirit a muncitorilor de la întreprinderea A.S.A.M.-Iași, acestea își manifestau îngrijorarea pentru faptul că numeroși muncitori absen-tau nemotivat de la lucru ¹⁰².

Totodată, muncitorii, la chemarea comuniștilor, în scopul reducerii producției de război, prin diverse acțiuni au reușit să producă perturbări în procesul tehnologic la unele întreprinderi, a căror producție era destinată aprovizionării frontului. Astfel, la Societatea „Creditul carbonifer” Comănești, la fabrica de postav „Izvoranul”-Bacău, la Uzina de electricitate din Iași, la fabrica de ulei „Etna” Galați ș.a., care lucrau pentru armată, prin actele de sabotaj organizate de muncitori a fost posibilă reducerea producției într-o însemnată măsură ¹⁰³.

O amploare deosebită a luat-o sabotajul la căile ferate, în special pe liniile Iași-București, Iași-Dorohoi și Buhăiești-Roman. O formă de sabotare a războiului este concretizată în refuzul unor muncitori din transporturi de a încărca materiale explozive pentru front sau în întârzierea expedierii trenurilor militare. În acest sens, în ianuarie 1942, prefectul județului Iași raporta Ministerului de Interne că personalul C.F.R. din Iași refuza să îndeplinească cererile de transport ale armatei germane, adeseori, chiar sub amenințarea armelor ¹⁰⁴. O altă formă de sabotaj larg răspândită, aplicată de muncitori în această ramură, o constituie deraierea trenurilor cu armament, fapt care avea ca urmare dezorganizarea circulației și pierderea unor însemnate cantități de materiale de război. La 11 martie 1942, în gara Nicolina-Iași, a fost produsă deraierea a două trenuri, cu un total de 86 de vagoane, încărcate cu materiale militare germane, cu destinația spre front ¹⁰⁵. La 13 septembrie 1942, în gara Socola-Iași, în urma comenzilor „greșite” efectuate de acari, a fost provocată ciocnirea a două trenuri militare. La 3 noiembrie același an, în gara Podul Iloaiei, au fost distruse, prin aceeași metodă, 14 vagoane cu marfă pentru front ¹⁰⁶. De-a lungul liniei ferate Grajduri-Bîrlad, s-au găsit în perioada 1 octombrie 1941 — 30 august 1942, sub șinele de tren, numeroase grenade. Paralel cu aceasta, într-o serie de gări din centrul Moldovei, ceferiștii sustrag din trenurile militare lăzi cu armament.

Totodată, din inițiativa comuniștilor au fost efectuate acte de distrugere a unor lucrări de interes militar într-o serie de localități din Moldova, între care menționăm tăierea liniilor telefonice și telegrafice aparținând unor unități ale armatei germane ¹⁰⁷. Astfel, în noaptea de 20/21 august 1942 a fost tăiat cablul

¹⁰² Arh. Instit. de științe istorice și social-politice, dos. 5804—18, f. 16.

¹⁰³ *Ibidem*, dos. 5961—39, f. 261 ; Arh. st. Bîrlad, fond. Poliția oraș. Tecuci, dos. 88/1942—1943, f. 337 ; V. Adăscăliței, *op. cit.*, p. 482.

¹⁰⁴ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 323 bis/1942, f. 77.

¹⁰⁵ M. Covaci, Fl. Dragne, *Aspecte ale luptei clasei muncitoare din România împotriva dictaturii militare-fasciste și a războiului antisovietic*, în „Revista Arhivelor” nr. 2/1962, p. 100.

¹⁰⁶ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 23/1941, f. 730.

¹⁰⁷ *Ibidem*, fond. Circ. a II-a Poliție Iași, dos. 21/1941—1942, f. 137 ; Arh. st. Galați, fond. Parchet. Tribunal Covurlui, dos. Lucrări confidențiale.

telefonice german care asigura principala legătură între orașele Bacău — Roman — Iași¹⁰⁸.

Accentuarea agravării situației materiale a țăranimii în urma intrării României în război și a contribuțiilor tot mai mari pe care ea era obligată să le dea pentru întreținerea lui a lărgit valul de nemulțumire în rândul acesteia. În numeroase localități, țăranii revendică prin adevărate manifestații măsuri care să le asigure un minim de existență. Astfel, în primăvara anului 1942, primăria Comunei Cotnari-Iași a fost asaltată în repetate rânduri de femei cu copii în brațe care cereau să li se dea alimente pentru a nu muri de foame¹⁰⁹. În vara aceluiași an, populația rurală din județul Baia, lipsită în majoritate de porumbul pentru hrană, făcea „zilnic un impresionant pelerinaj la Prefectura de județ și Federația „Buciumul Moldovei“ din Fălticeni pentru a-l căpăta. „Starea lor de spirit — raporta comandamentul Regimentului 16 Dorobanți din localitate — este foarte îngrijorătoare. Scumpetea, lipsurile și specula nemulțumesc populația“¹¹⁰. O stare de spirit deosebit de alarmantă pentru autoritățile fasciste se manifesta și printre locuitorii satelor de munte, a căror situație se înrăutățise, în anii războiului, la extrem¹¹¹.

Țăranii protestau împotriva măsurilor luate de guvern, care aruncau pe spatele maselor nevoiașе toate greutățile, în vreme ce marii proprietari obțineau câștiguri fabuloase din specula cu cereale¹¹². Într-o serie de sate din Moldova, țăranii au protestat împotriva modului cum au fost strânse fondurile pentru ziua „darul ostașului“, când s-au luat bani de la cel din urmă om nevoiaș sau familie săracă, „în timp ce acei ce sînt bogați n-au dăruit mai mult ca oricare altul“¹¹³.

Revolta țăranilor — se arăta într-o dare de seamă a Inspectoratului regional de poliție Galați, care sintetiza starea de spirit a populației din județele din sudul Moldovei — „se manifestă prin agresiune contra organelor executive sau prin sabotarea măsurilor, țăranii lăsînd pe cîmp recolta nesecărată“¹¹⁴. În toamna anului 1942 și primăvara anului următor se constată în rândurile agricultorilor din Moldova o campanie generală de încălcare a măsurilor guvernamentale, țăranii refuzînd să predea cerealele depozitelor de colectare pentru armată. Revolta țăranilor din raza județului Iași, de pildă, era așa de puternică în perioada amintită, încît Prefectura județului Iași a cerut în noiembrie 1942 Ministerului de Interne să aprobe înființarea unui minim de cinci posturi de jandarmi, necesare „pentru siguranța statului și ordinea publică“¹¹⁵.

Tot mai des țăranii se opuneau ridicării forțate a uneltelor de muncă și a produselor agricole. Locuitorii satelor din Moldova, împotrivîndu-se legilor pri-

¹⁰⁸ V. Roman, V. Zaharescu, A. Petri, *op. cit.*, p. 30.

¹⁰⁹ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 48/1942, vol. IV, f. 650.

¹¹⁰ Arh. M.F.A. Rîmnicu-Sărat, fond. Regimentul 16 Dorobanți, dos. 45, 298—303.

¹¹¹ Arh. st. Buc., Președ. Cons. de Min., dos. 1330/1943 ; dos. 1150/1943.

¹¹² Arh. st. Bîrlad, fond. Poliția oraș. Tecuci, dos. 89/1942, f. 96.

¹¹³ *Ibidem*, f. 104.

¹¹⁴ *Ibidem*, f. 40.

¹¹⁵ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 47/1942, vol. II, f. 185.

vitoare la rechiziționarea animalelor de muncă, au trecut la sacrificarea sau vinderea lor, cu scopul de a scăpa de rechiziții și corvezi ¹¹⁶. În același timp, ei refuzau să îndeplinească ordinele guvernului, pe care le comentau cu ostilitate. Astfel, în martie 1942, locuitorii din satele așezate de-a lungul șoselei Iași-Tg. Frumos au refuzat să iasă la dezăpezirea șoselei ¹¹⁷. În iarna anului următor au fost trimiși în judecată, în conformitate cu articolele 24 și 25 din decretul-lege pentru organizarea muncii de folos obștesc din 14 ianuarie 1941, pe același motiv, un număr important de locuitori ai comunei Lungani ¹¹⁸. Manifestările menționate au avut importanță în sabotarea operațiilor militare, deoarece pe aceste șosele urmau a fi transportate trupe spre front. În ansamblul lor, toate formele de împotrivire ale țărănimii au contribuit la subminarea regimului militar-fascist.

Intrarea României în război a agravat și situația materială a meseriașilor, funcționarilor, intelectualilor, studenților ș.a., fapt care a sporit nemulțumirea acestor categorii sociale față de regimul dictatorial și de război. Ușoarele sporuri de salariu acordate după 22 iunie 1941 au fost practic anulate de creșterea, într-o măsură mai mare, a indicelui de scumpete ¹¹⁹.

Concomitent cu lupta dusă pentru îmbunătățirea condițiilor de viață, masele de funcționari, intelectuali, studenți progresiști din Moldova iau atitudine tot mai hotărâtă față de actele guvernului, față de înfeudarea economică a țării imperialismului german, față de război. La 1 decembrie 1941, de pildă, când s-a aniversat unirea Transilvaniei cu România, studenții ieșeni care au participat la conferința organizată cu acest prilej au transformat adunarea într-o manifestație, cerînd Transilvania ¹²⁰. Autoritățile consemnau cu îngrijorare că, în condițiile înrăutățirii situației lor materiale, numărul funcționarilor, intelectualilor și studenților cu orientare de stînga era în continuă creștere și că manifestările acestora împotriva guvernului nu făceau decît să creeze noi „pericole” pentru siguranța internă.

Întărirea influenței comuniștilor în rîndul claselor și păturilor sociale care au avut de suferit de pe urma războiului a avut ca urmare o creștere în proporție și intensitate, pe parcursul anilor 1941—1944, a urii care se acumulase în masele largi ale poporului împotriva războiului și a Germaniei hitleriste. Autoritățile fasciste erau nevoite să recunoască din ce în ce mai des în rapoartele lor că în rîndul maselor are loc o „mare creștere a curenților pacifiste democratice” ¹²¹. Opinia publică din Moldova, ca și din întreaga țară, condamna tot mai hotărît jaful practicat de hitleriști în țara noastră, cu concursul guvernului Antonescu,

¹¹⁶ Arh. st. Iași, fond. Rezidența, dos. 7/1825/1940, f. 84 ; Arh. st. Bîrlad, fond. Poliția oraș. Tecuci, dos. 89/1942, f. 74.

¹¹⁷ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 23/1942, f. 83.

¹¹⁸ *Ibidem*.

¹¹⁹ *Ibidem*, dos. 323/1941, f. 97—98.

¹²⁰ V. A. Dăscăliței, *op. cit.*, p. 477.

¹²¹ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 46/1943, f. 87.

care a trimis în Germania cantități de mărfuri „masive și continue a tot ceea ce forma obiectul nevoilor noastre stricte”¹²².

La începutul anului 1942, o dată cu noile pierderi în oameni suferite de armatele hitleriste pe frontul antisovietic, populația din Moldova comenta cu indignare cererea adresată de Hitler guvernului român de a înrola sub arme un milion de soldați. Această măsură de a trimite pe front pe toți cei care erau capabili să poarte în mână o armă a întâlnit o vie rezistență în rândul maselor muncitoare. S-a urmărit cu tenacitate opoziția față de Germania în rândul diferitelor categorii sociale și s-a căutat să se ia măsuri împotriva celor „vinovați” — se spunea într-un raport al poliției din Iași —, dar am constatat că „ar trebui trimiși în fața instanțelor de judecată mai toți românii, începând cu ofițerii și funcționarii și terminând cu cea mai umilă categorie socială”¹²³.

În condițiile creșterii stării de spirit antihitleriste și antirăzboinice a maseilor, comuniștii au desfășurat o largă propagandă în rândul armatei, printre invalizi, văduve și orfani de război în vederea revendicării unui trai omenesc¹²⁴. Demascând, totodată, caracterul nedrept al războiului, teroarea din țară, comuniștii au militat pentru realizarea obiectivelor impuse de condițiile istorice date. Un rol important în campania de demascare a mizeriei în care se zbăteau trupele române pe front l-au avut comuniștii din armată, al căror număr și al căror simpatizanți erau în continuă creștere. Autoritățile locale, consemnând cu îngrijorare acest proces, arătau că tot mai mulți ostași români aduc cu ei manifeste comuniste de pe front¹²⁵, că ei comentează defavorabil eșecurile militare ale armatelor germane și române și că tot mai mulți soldați români se predau armatelor sovietice pentru a nu lupta alături de germani¹²⁶.

Pe de altă parte, răniții care veneau în țară arătau că „ostașii noștri caută să fugă de pe front, dar că aceste încercări sînt reprimite cu moartea”¹²⁷. În același timp, comuniștii au combătut prin propagandă de la om la om informațiile denaturate ale guvernului despre mersul operațiilor militare ale Axei¹²⁸, care urmăreau să înșele masele populare, popularizînd succesele militare ale armatei sovietice¹²⁹.

O dată cu declanșarea războiului, nesupunerile la încorporare și numărul celor care părăsesc unitățile militare crește în proporție. În perioada 22 iunie 1941 — 7 iulie 1942, numai pe raza circumscripțiilor de poliție I, a III-a, a IV-a și a V-a din Iași s-au înregistrat 156 de cazuri de părăsire a unităților și 1430

¹²² În același timp, locuitorii din Moldova își manifestau nemulțumirea față de măsurile luate de guvern care a organizat serviciul de transport aerian pentru aprovizionarea armatei germane, chiar și cu sticle de bere în timp ce oficiile poștale refuzau să primească coletele trimise de români soldaților de pe front (Arh. st. Iași, fond. Circ. a II-a Poliție Iași, dos. 21/1941—1942, f. 621; Arh. st. Bîrlad, fond. Poliția oraș. Tecuci, dos. 47/1942, f. 1—2).

¹²³ Arh. st. Iași, fond. Circ. a II-a Poliție Iași, dos. 21/1941—1942, f. 723.

¹²⁴ *Ibidem*, dos. 25/1942, f. 512; Arh. st. Bîrlad, fond. Poliția oraș. Tecuci, dos. 88/1942—1943, f. 47.

¹²⁵ Arh. st. Iași, fond. Circ. a II-a Poliție Iași, dos. 21/1941—1942, f. 707.

¹²⁶ *Ibidem*, fond. Chestura Poliției Iași, dos. 72/1942, f. 967.

¹²⁷ V. A d â s c â l i ț e i, *op. cit.*, p. 479.

¹²⁸ Arh. st. Iași, fond. Chestura Poliției Iași, dos. 72/1942, f. 1104—1105.

¹²⁹ *Ibidem*, dos. 134/1942, f. 150—151.

de nesupunerii la mobilizare¹³⁰. Vorbind despre numărul mare al acestor cazuri înregistrate în aceeași perioadă, comisarul de poliție din orașul Tg. Frumos arăta că „...au dezertat din cauza mizeriei avute în cazarmă, fiind bătuți de către superiorii lor, și de dorul de acasă și de familie care rămăseseră singure fără nici un ajutor”¹³¹.

La 27 mai 1943, Curtea marțială de pe lângă Comandamentul IV teritorial Iași aducea la cunoștință Parchetului militar al Corpului IV Armată că, în urma controalelor efectuate de către ofițerii trimiși de Președinția Consiliului de Miniștri la diferite unități militare din Moldova, aceștia au constatat că mulți dintre oamenii chemați pentru mobilizare se prezentau la unități cu diverse leziuni : înțepături cu furculița, încheieturi umflate în urma injecțiilor cu benzină, zgârieturi frecate cu spânz ce dau impresia de arsuri, ochii injectați în urma frecării cu semințe de mătăgună pentru a simula o conjunctivită granuloasă etc., pe care și le-au provocat în scopul de a nu fi trimiși pe front¹³².

Paralel cu acestea, se înmulțesc actele de revoltă fățișă față de ofițeri și guvern. Astfel, soldații din Regimentul de vânători Dumbăveni, care s-au înapoiat în ianuarie 1942 de pe front, reproșau ofițerilor că au trăit în condiții bune, îmbogățindu-se de pe urma războiului în timp ce „ei au suferit de foame și dacă mai merg vreodată știu ei cum să trateze atunci pe d-nii ofițeri și sub-ofițeri”¹³³. În același timp, soldații mobilizați, care se întorceau în țară, îndemneau familiile lor să nu mai achite impozitele către stat¹³⁴. Trebuie subliniat că atitudinea de revoltă a trupei față de război și autorități, cât și neîncrederea acesteia în victoria militară a Germaniei, se generalizase¹³⁵, ea începând să se facă tot mai mult simțită și în rândul a numeroși ofițeri inferiori și superiori. Sînt tot mai numeroase sentințele de condamnare date de Curtea marțială a Corpului IV Armată-Iași pentru dezertare, „lovirea și dezarmarea jandarmilor, insulte (aduse —) d-lui mareșal, instigații”, acțiuni săvîrșite de ostașii români împotriva germanilor etc.¹³⁶.

Datorită noilor condiții create, cînd teatrul operațiilor militare s-a mutat pe o parte a teritoriului Moldovei, situația economică a provinciei s-a înrăutățit. Paralel, s-a dezvoltat neîntrerupt starea de spirit a populației împotriva dictaturii antonesciene și a războiului. Pentru o înțelegere reală a situației de atunci, trebuie ținut seama de faptul că, la condițiile menționate mai sus, este necesar să se adauge, între altele, jaful săvîrșit de armatele germane, dezorganizarea aproape completă a vieții economice, evacuarea unei părți a populației etc.

Neajunsurile de care suferise economia în anii precedenți s-au agravat în 1944, mai ales în preajma insurecției. La 3 august 1944 numărul întreprinderilor industriale și comerciale care lucrau era de 169, din care numai 45 în

¹³⁰ Arh. st. Iași, fond. 1678, dos. 12/1942, f. 2 ; dos. 84/1942, f. 169—183.

¹³¹ *Ibidem*, dos. 84/1942, f. 183.

¹³² *Ibidem*, fond. Tribunal. Militar Iași, dos. 40/1943, f. 389.

¹³³ *Ibidem*, fond. Comisariatul Circ. a II-a Poliție Iași, dos. 21/1942, f. 707.

¹³⁴ *Ibidem*, fond. Pref. jud. Iași, dos. 323/1942, f. 145.

¹³⁵ Arh. st. Bîrlad, fond. Poliția oraș. Tecuci, dos. 5/1942, f. 73.

¹³⁶ V. A. dăscăliței, *op. cit.*, p. 479.

regiunea Iași și Bacău, restul în regiunea Galați. Numărul mic al întreprinderilor în funcție din Moldova se datora faptului că multe dintre cele așezate în zona imediată a frontului au fost evacuate sau închise¹³⁷. La aceeași dată, 49 de întreprinderi lucrau sub capacitatea lor de producție, iar 103 au fost închise¹³⁸. Nu trebuie pierdut din vedere nici faptul că cea mai mare parte a acestora o constituiau cele comerciale. Pe de altă parte, un număr însemnat de întreprinderi au fost bombardate, iar instalațiile lor distruse, altele demontate și evacuate¹³⁹.

Cu toate condițiile improprii pentru mersul industriei în general, unele întreprinderi care alimentau mașina de război și-au sporit producția sau și-au menținut-o relativ la același nivel. Astfel, la unitățile „Steaua română” și „Moldonaphta”, producția de petrol a crescut de la 3 718 vagoane în 1941 la 4 433 de vagoane în 1944 (de la începutul anului până la 23 august)¹⁴⁰.

O consecință directă a agravării crizei de producție din anul 1944, în perioada până la insurecție, este accentuarea fenomenului de șomaj. La 3 august numărul salariaților concediați din raza inspectoratelor industriale Iași, Galați și Bacău era — după statisticile oficiale — de 11 612¹⁴¹. La aceasta trebuie adăugat numărul mare de muncitori care lucrau numai câteva zile pe săptămână¹⁴². În condițiile de dezorganizare a vieții economice a Moldovei, patronii refuzau să respecte chiar acele măsuri minime luate de guvern, potrivit cărora salariaților din întreprinderile care-și încetau activitatea trebuia să li se acorde salariul nu numai pe luna în curs, dar și pe cea următoare. În alte cazuri, patronii au părăsit întreprinderile, fără a satisface obligațiile la care erau „impuși” prin legea asigurărilor sociale față de muncitori, agravând starea de mizerie și nemulțumire a acestora.

În 1944, nemulțumirile muncitorilor, ca de altfel ale întregii populații nevoiașă, erau provocate și de alte cauze care constituiau de fapt o continuare, pe un plan lărgit, a celor din anii anteriori. Scăderea producției, îndeosebi a celei alimentare, a redus la minimum standardul de viață al maselor. Aprovizionarea era grav afectată de distrugerile suferite la căile ferate, fapt care punea în imposibilitate de alimentare chiar și unitățile industriale și comunale. „Din cauza lipsei mijloacelor de transport — consemnau autoritățile din Iași în rapoartele lor — nu ne putem aproviziona cu combustibilul necesar funcționării Uzinei de electricitate, morilor, industriilor etc. care reprezintă prima necesitate, precum și cu alimente”¹⁴³. Lipseau carburanții, sarea, săpunul, zahărul. În Moldova lipsa cerealelor a devenit tot mai accentuată¹⁴⁴ și datorită faptului că trupele hitleriste le acaparau prin violență. Din producția totală de ulei, foarte scăzută de altfel, 85% era destinată armatei, iar restul rămânea popu-

¹³⁷ Arh. st. Buc., fond. Preș. Cons. de Min., dos. 32/1944, f. 4.

¹³⁸ *Ibidem*, f. 5.

¹³⁹ Arh. st. Iași, fond. Inspect. VIII ind. Iași, dos. 1193/1944, f. 12—13, 15—16.

¹⁴⁰ Arh. Comit. reg. P.C.R., Iași, fond. II, dos. 12, f. 41, 44—45.

¹⁴¹ Arh. st. Buc., fond. Președ. Cons. de Min., dos. 32/1944, f. 6.

¹⁴² *Ibidem*.

¹⁴³ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 37/1944, f. 432.

¹⁴⁴ Arh. st. Buc., fond. Președ. Cons. de Min., dos. 202/1940—1944, f. 635—636.

lației¹⁴⁵. Concomitent, fabrici noi au fost constrinse să pună întreaga lor producție la dispoziția armatei¹⁴⁶.

La începutul anului 1944, dictatura militară-fascistă a întărit și mai mult teroarea antipopulară. Concomitent, cercurile dominante au încercat să repună în funcțiune, în spatele frontului, întreprinderile industriale din Moldova. Pentru a pune în practică această acțiune, autoritățile au dispus evacuarea principalelor întreprinderi și instituții din Moldova. Ele au evacuat „tot ce s-a putut căra: industriile, demontate în grabă și transportate în restul țării, unde erau îngărmadite fără socoteală și lăsate pradă distrugerii, instituțiile de utilitate publică, spitalele, dispensarele, așezămintele de cultură și artă, muzeele, opere istorice ce formau de veacuri mândria poporului, administrațiile cu toate arhivele statului, companiile de pompieri, rezervele de alimente și articolele de primă necesitate, pînă și avutul cetățenilor era evacuat în grabă”¹⁴⁷.

Acțiunea de evacuare a adîncit însă și mai mult dezorganizarea economică a acestei provincii¹⁴⁸. Totodată, autoritățile au dispus și evacuarea populației, în primul rînd a acelor cadre care puteau sluji în continuare dictaturii fasciste. Astfel, prin ordinul din ianuarie 1944 s-a decis evacuarea populației rurale în proporție de numai 50% în care procent intrau funcționarii publici, marii proprietari și elementele înstărite de la sate (agricultori cu mai mult de 25 ha teren în proprietate)¹⁴⁹, în timp ce evacuarea populației civile, în general, trebuia redusă la minimum¹⁵⁰.

Guvernul a dispus, totodată, evacuarea forțată a populației din localitățile situate în zona imediată a operațiilor militare, la cîteva zeci de kilometri în spatele frontului. Această acțiune a decurs în condiții deosebit de grele pentru autorități, deoarece populația opunea o dîrză rezistență. Pentru a o determina să renunțe la hotărîrea de a nu se evacua, compania de poliție româno-germană a tras asupra bătrînilor, bolnavilor, femeilor gravide și a celor nevoiași din satele situate la vest de șoseaua Iași-Voinești-Tîbana¹⁵¹. Numeroase sate și comune au fost evacuate forțat de echipe mixte de jandarmi româno-germane, după care au fost prădate. Altele, între care și Buznea, au fost incendiate. În localitățile unde operația de evacuare nu se putea executa în timpul oportun, imobilele au fost distruse de echipe speciale¹⁵². O dată cu aceasta, armatele hitleriste au început să jefuiească ceea ce nu fusese evacuat, trimițînd în Germania obiecte de artă, alimente, produse industriale, instalații.

Jafurile și distrugerile provocate de hitleriști pe teritoriul Moldovei au contribuit la paralizarea întregii vieți economice a provinciei și au sporit ura maselor față de Germania hitleristă. Soldații germani, puși pe fugă, luau ilegal

¹⁴⁵ Arh. st. Buc., fond. Președ. Cons. de Min., dos. 202/1940—1944, f. 635—636.

¹⁴⁶ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 56/1944, f. 126.

¹⁴⁷ Arh. Comit. reg. P.C.R. Iași, *Raportul Conferinței Organizației Regionale Moldova a P.C.R. din 19—21 august 1945*.

¹⁴⁸ Arh. st. Iași, fond. Primăria Municipiului, dos. 7/1944, f. 37.

¹⁴⁹ Arh. Comit. reg. P.C.R. Iași, dos. 47/1947, vol. I.

¹⁵⁰ Arh. st. Iași, fond. Primăria Municipiului, dos. 7/1944, f. 37.

¹⁵¹ *Ibidem*, dos. 2/1944, f. 58.

¹⁵² *Ibidem*, fond. Pref. jud. Iași, dos. 110/1944, f. 59—60.

„ultimul mijloc de existență“ a populației, lăsînd-o muritoare de foame¹⁵³. Astfel, în satele din jurul Tg. Frumos, aceștia, după ce au ridicat de la locuitori tot grîul pentru cai, au trecut la tăierea porumbului vende¹⁵⁴. Se întîlnesc, pe întreg cuprinsul provinciei, tot mai numeroase cazuri de jefuire a populației căreia i s-au ridicat vitele și chiar obiectele casnice¹⁵⁵. La Tg. Frumos, soldații germani au luat pînă și tabla de pe casele populației evacuate¹⁵⁶.

În aprilie 1944, Prefectura județului Iași consemna într-un raport că pe raza sa de activitate 90% din casele particulare erau jefuite și devastate de armata germană care a trecut la incendierea în masă a imobilelor¹⁵⁷. Jafurile săvîrșite de hitleriști s-au extins asupra întregului teritoriu al Moldovei. La Bacău, într-o singură zi, 1 aprilie 1944, soldații germani înarmați au săvîrșit zece devastări de magazine. Cazuri similare s-au petrecut și în județele Roman, Tutova, Fălciu, Tecuci și altele, unde devastările caselor și furturile luaseră proporții impresionante¹⁵⁸.

Sînt tot mai numeroase cazurile în care hitleriștii, întîlnind opoziția locuitorilor față de aceste jafuri, se dedau la crime împotriva lor. Astfel, la Roman, în martie 1944, s-a înmulțit numărul atentatelor săvîrșite de soldații germani asupra populației din oraș¹⁵⁹. Toate aceste crime ale hitleriștilor urmăreau să intimideze populația care se manifesta cu hotărîre împotriva Germaniei. În furia lor, hitleriștii au devastat și incendiat numeroase așezăminte de cultură și sanitare. În noaptea de 29/30 martie 1944, soldații unei coloane germane în retragere spre Vaslui au incendiat laboratorul „Racovița“ din comuna Bucium¹⁶⁰, în mai 1944 a fost devastat imobilul Fundației „Ferdinand“ din Iași¹⁶¹. Distrugerii similare au avut loc la Liceul „Oltea Doamna“, Spitalul „Sf. Spiridon“, Universitatea din Iași și altele¹⁶².

Evaluarea incompletă făcută de autoritățile locale asupra pagubelor suferite de populația dintr-o serie de județe ale Moldovei, în perioada 29 martie — 28 mai 1944 de pe urma jafurilor germane, nu ne poate da un tablou general al distrugerilor din această parte a țării, deoarece acestea au crescut proporțional cu eșecurile suferite de armatele fasciste pe frontul de est ; în plus, trebuie ținut seama de distrugerile săvîrșite de armata germană în perioada anterioară și posterioară acestor date, la care trebuie adăugate distrugerile făcute de armatele române. Totuși, pentru a ne face măcar o idee parțială asupra acestor distrugerii din perioada 29 martie — 28 mai 1944, amintim pe județe totalul sumelor inserate într-un tablou al Președinției Consiliului de Miniștri. Astfel,

¹⁵³ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 110/1944, f. 48.

¹⁵⁴ *Ibidem*, dos. 23/1944, f. 209.

¹⁵⁵ *Ibidem*, dos. 300/1944, f. 6 ; Arh. st. Buc., fond. Președ. Cons. de Min., dos. 49/1944, f. 357.

¹⁵⁶ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 110/1944, f. 52.

¹⁵⁷ *Ibidem*, f. 2.

¹⁵⁸ Arh. st. Buc., fond. Președ. Cons. de Min., dos. 49/1944, f. 367, 377.

¹⁵⁹ *Ibidem*, f. 371.

¹⁶⁰ *Ibidem*, f. 367 ; Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 302/1944, f. 99.

¹⁶¹ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 110/1944, f. 27.

¹⁶² *Ibidem*, dos. 61/1944.

pagubele suferite de locuitorii din județul Iași s-au cifrat la suma de 56 709 950 lei, din județul Fălciu la 58 777 135 lei, din județul Tutova la 22 737 982 lei, iar cele din Vaslui, la 19 681 620 lei ¹⁶³.

Ca o consecință a politicii antipopulare și antinaționale a dictaturii fasciste și a războiului împotriva Uniunii Sovietice, Moldova a cunoscut din plin toate grozăviile războiului. Stagnarea frontului timp de cinci luni la marginea orașului Iași a contribuit la completa lui dezorganizare, el fiind rupt de restul județului, prin care trecea linia frontului.

Țîngurile din nordul și centrul Moldovei : Ștefănești, Pașcani, Podul Iloaiei, Băcești, Tg. Frumos, erau distruse. Numai la Tg. Frumos au fost ruinate aproape 300 de case de locuit. În comuna Hodora, din 315 case câte existau înainte de război, numai cinci erau locuibile. În județul Botoșani au fost avariate sau dărmate peste 90% din case, la Tg. Frumușica 75%, la Ștefănești 50%, la Sușița, 30% etc. ¹⁶⁴.

Instalațiile industriale erau fie distruse, fie evacuate. În județul Bacău, principalele întreprinderi „Letea“, „Filderman“, „Salina C.A.M.“-Tg. Ocna și altele erau scoase din funcțiune ¹⁶⁵. Era, de asemenea, dezorganizat bazinul petrolier din valea Troțușului, al cărui utilaj fusese în mare parte distrus ¹⁶⁶. Fabrica de cherestea „Italo-română“, precum și aceea de mucava și hîrtie din Piatra Neamț au fost mutate în alte localități ¹⁶⁷. În aceeași situație se aflau și fabricile textile din întreaga Moldovă, ai căror muncitori erau concediați ¹⁶⁸. Distrugerii însemnate suferiseră instalațiile minelor de la Iacobeni, Fabrica de sticlă de la Hîrlău, cele de cuie de lemn și fier de la Ițcani ș.a. ¹⁶⁹.

Transporturile erau de asemenea dezorganizate. Stația Pașcani, care ocupa cu atelierul, depoul, Vatra Pașcani și cele două triunghiuri de întoarcere suprafața de 42 km², dispunea de numai 8 km² de instalație. Un număr de 57 de ramificații erau minate împreună cu cele 5 rezervoare de păcură și apă. Placa turnantă era parțial distrusă, iar podul de peste Siret, aruncat în aer. Linia Iași-Crasna-Huși era dinamitată din doi în doi metri. Linia Iași-Cucuteni-Larga Jijia, tunelul de la Movileni, precum și cel de la Mestecăniș, de pe linia ferată Cîmpulung — Vatra Dornei fuseseră de asemenea distruse. Nu exista nici o legătură între Iași și Vaslui, nici între Bacău și Buhuși. Județul Cîmpulung era complet izolat de restul țării ¹⁷⁰.

În retragere, armatele hitleriste au minat întinse suprafețe de teren arabil, incendiind recoltele, în timp ce sate întregi au rămas fără alimente, fără inventar viu ¹⁷¹. Situația maselor din Moldova se înrăutățise și mai mult în

¹⁶³ Arh. st. Buc., fond. Președ. Cons. de Min., dos. 6/1944, f. 55 ; dos. 36/1944, f. 60 ; Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 118/1944, f. 18.

¹⁶⁴ Arh. Comit. reg. P.C.R. Iași, fond. I, 23, dos. 1/1945, f. 10—11.

¹⁶⁵ *Ibidem*, dos. 2/1945, f. 97.

¹⁶⁶ *Ibidem*, f. 63.

¹⁶⁷ *Ibidem*, dos. 2/1945, f. 25, 52.

¹⁶⁸ *Ibidem*, f. 76.

¹⁶⁹ *Ibidem*, f. 87.

¹⁷⁰ *Ibidem*, f. 83.

¹⁷¹ *Ibidem*, dos. 1/1945, f. 11 ; dos. 10/1945, 86.

această perioadă și ca urmare a apariției și creșterii epidemiilor¹⁷². În județul Baia, ca de altfel pe întreg teritoriul din nordul Moldovei unde se desfășurau operații militare, „spinii și bălăriile erau mai mari decât casele, pretutindeni erau răspândite tranșee, cazemate și rețele, nu exista nici un mijloc de transport, nici o doctorie sau instrument chirurgical, în timp ce oamenii erau sfârtecați sau oiuți din pricina miilor de bombe semănate pe ogoare”¹⁷³.

În aceste condiții, nemulțumirile maselor populare sînt în continuă creștere. Muncitorii, țărani, intelectualii, funcționarii, soldații, intensifică acțiunile pentru cîștigarea de drepturi, pentru satisfacerea revendicărilor economice. Ei iau tot mai hotărît atitudine împotriva măsurilor guvernului care restrîngeau la minimum producția destinată consumului populației civile, împotriva jafului german și a evacuărilor, împotriva distrugerilor provocate de armată, a dezinteresului guvernului față de problemele sanitare, împotriva dictaturii fasciste și a războiului¹⁷⁴.

În noua situație creată, comuniștilor le-au revenit sarcini politice de cea mai mare răspundere: organizarea luptei pentru intensificarea sabotării producției de război, zădărnicierea devastărilor armatelor germane, organizarea luptei de partizani, întărirea rezistenței față de dictatura militară fascistă și față de război, oprirea evacuărilor etc. Comitetele regionale din Moldova ale P.C.R., ținînd seama de indicațiile date de Comitetul Central al Partidului Comunist Român, chemau muncitorii „să lupte contra slugilor imperialismului, contra dictaturii militare”, să răspundă la „jaful bandelor militariste prin luptă dîrză”, să formeze „comitete de acțiune în fabrici”¹⁷⁵.

În același timp, partidul chema tineretul să participe, alături de muncitori, țărani, intelectuali, la lupta pentru „organizarea grupelor de partizani, pentru organizarea de manifestații de stradă, de greve la instituții și fabrici, împotriva războiului și pentru încheierea imediată a păcii”, să lupte alături de partizanii din Delta Dunării și sudul Moldovei pentru înfrîngerea trupelor hitleriste¹⁷⁶.

Dezvoltarea la maximum a contradicțiilor regimului militaro-fascist, creșterea vertiginoasă a nemulțumirilor tuturor claselor și categoriilor sociale care aveau de suferit de pe urma războiului, a politicii guvernului fascist, ca și alte cauze, au constituit condițiile obiective, reale, pentru intensificarea luptei maselor muncitoare în vederea răsturnării regimului militaro-fascist și întoarcerii armelor împotriva hitleriștilor.

Un moment deosebit de important în dezvoltarea luptei de rezistență din România s-a produs în vara anului 1943 cînd, pe baza analizei multilaterale și profunde a situației politice și militare interne și internaționale, activul Parti-

¹⁷² J. Benditer, *Contribuții la cunoașterea Moldovei în preajma lui 23 August 1944*, în *Studii și cercetări științifice, istorie*, nr. 1, 1960, Iași, p. 102.

¹⁷³ Arh. Comit. reg. P.C.R. Iași, fond. 1, dos. 41/1945, f. 35.

¹⁷⁴ Arh. st. Buc., fond. Președ. Cons. de Min., dos. 13/1944, f. 260; dos. 49/1944, f. 379; dos. 103/1944, f. 158.

¹⁷⁵ Savel Davicu, *Acțiuni ale maselor populare din Moldova sub conducerea organizațiilor P.C.R. în lupta pentru răsturnarea dictaturii militare-fasciste și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste*, în *Studii și cercetări științifice, istorie*, nr. 1, 1960, Iași, p. 22.

¹⁷⁶ Arh. st. Bîrlad, fond. Poliția oraș. Focșani, dos. 4/1944, f. 255.

dului Comunist Român a elaborat linia strategică și tactică pentru răsturnarea prin forță a dictaturii militaro-fasciste și pentru întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste. Un prim pas pe calea realizării planului elaborat de partid în 1943 l-a constituit acțiunea din 4 aprilie 1944 de curățire a conducerii partidului de elementele trădătoare ¹⁷⁷.

Comuniștii au depus totodată eforturi susținute pentru făurirea Frontului Unic Muncitoresc, pe baza unității de acțiune între P.C.R. și P.S.D., văzând în realizarea acestei unități a clasei muncitoare coloana vertebrală a coalizării tuturor forțelor politice hotărâte să lupte pentru eliberarea țării. „În focul luptei pentru răsturnarea dictaturii militaro-fasciste — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — a fost realizat în mai 1944 Frontul Unic Muncitoresc ; unitatea de acțiune a clasei muncitoare a avut un rol hotărâtor în înfăptuirea insurecției armate de la 23 August, în lupta revoluționară a oamenilor muncii pentru cucerirea puterii“ ¹⁷⁸. Paralel, în interesul luptei pentru doborârea dictaturii militaro-fasciste, P.C.R. a folosit cu pricepere toate posibilitățile pe care le oferea criza regimului fascist, contradicțiile dintre dictatură și monarhie și partidele „istorice“, raliind cercurile palatului și toate grupările politice care, dintr-un motiv sau altul, se pronunțau pentru ieșirea României din războiul hitlerist ¹⁷⁹. Concomitent, s-au luat măsuri pentru strângerea și întărirea legăturilor partidului cu clasa muncitoare, cu organizațiile sale regionale, cu grupările patriotice antifasciste, pentru polarizarea tuturor forțelor democratice interesate în scoaterea României din războiul hitlerist.

Ca urmare a activității depuse de comuniști, în numeroase întreprinderi din Iași, Galați, Bacău, Roman, Piatra Neamț, Bîrlad etc., s-au format comitete ale F.U.M., ceea ce a permis reorganizarea și lărgirea luptei antifasciste a populației din Moldova ¹⁸⁰. Mișcarea comunistă — se arăta într-un raport al poliției din Galați din primăvara anului 1944 — „a pornit la o acțiune de propagandă mult mai susținută ca înainte, utilizînd toate mijloacele posibile pentru realizarea scopului urmărit : ruperea legăturilor României cu Germania, încetarea războiului ; organizarea muncitorilor în fabrici și uzine și constituirea Frontului Unic Muncitoresc în vederea combaterii măsurilor luate de comandamentele militare din întreprinderi ; organizarea acțiunii de sabotaj în spatele frontului etc.“ ¹⁸¹. O dată cu întărirea luptei pentru revendicări economice, ca : ziua de muncă de 8 ore, sporirea salariilor, plata orelor suplimentare, comitetele Frontului Unic Muncitoresc cheamă prin numeroase manifeste masele la lupta pentru „ieșirea din războiul antisovietic și întoarcerea armelor împotriva hitlenismului, pentru răsturnarea guvernului fascist al lui Antonescu și pedepsirea criminalilor de război, pentru o viață liberă, democratică“ ¹⁸².

¹⁷⁷ V. Roman, V. Zaharescu, A. Petri, *op. cit.* p. 33.

¹⁷⁸ Nicolae Ceaușescu, *Raportul Comitetului Central al Partidului Comunist Român cu privire la activitatea partidului în perioada dintre Congresul al VIII-lea și Congresul al IX-lea al P.C.R.*, în *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român*, Editura politică, 1965, p. 75.

¹⁷⁹ V. Roman, V. Zaharescu, A. Petri, *op. cit.*, p. 35.

¹⁸⁰ Savel Davicu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 24.

¹⁸¹ Arh. st. Bîrlad, fond. Poliția oraș. Focșani, dos. 7/1944, f. 336.

¹⁸² Arhiva Instit. de științe istorice și social-politice, dos. 4476/6, f. 28—29.

În acest an, revendicările economice se împletesc, și mai strâns decât în perioada anterioară, cu lupta politică a maselor care îmbracă forme superioare. În numeroase rapoarte ale autorităților se oglindește panica în care au intrat aparatul de stat și patronii din cauza amplitudinii luate de luptele muncitorilor sub conducerea comuniștilor.

În aproape toate întreprinderile aflate în funcțiune, muncitorii manifestă deschis pentru îmbunătățirea condițiilor de viață, opunându-se cu dârzenie programului de exploatare sălbatică pe care autoritățile l-au impus cu sprijinul armatei în toate întreprinderile, cerînd tot mai insistent „soluționarea problemelor muncitorești”¹⁸³. Astfel, ceferiștii din diferite centre ale Moldovei cer mărirea imediată a salariului; muncitorii de la Fabrica de hîrtie din Piatra Neamț părăsesc lucrul pe același motiv; textiliștii de la Fabrica de postav Buhuși și de la „Țesătura”-Iași le urmează exemplul, revendicînd ziua de lucru de 8 ore, majorarea retribuției, ajutoare pentru aprovizionare¹⁸⁴.

Răspunzînd chemării comuniștilor, muncitorii refuză să lucreze sau muncesc fără randament; amenzile aplicate drept sancțiuni au efect contrariu scopului urmărit de patroni. Printre muncitorii ieșeni, ca și printre cei din alte centre ale Moldovei — se arată într-un raport al Prefecturii Iași — rezistența față de guvern devine din ce în ce mai pronunțată, „de natură a perturba ordinea publică chiar în imediata apropiere a frontului”¹⁸⁵. Cu toată teroarea autorităților militare, muncitorii intensifică acțiunile de sabotaj într-o serie de întreprinderi care lucrau pentru armată. Textiliștii de la Buhuși, de pildă, micșorează producția de stofe pentru armată cu 16—20%, muncitorii din unele întreprinderi petroliere și carbonifere din Valea Trotușului reduc, pe diverse căi, cantitățile de cărbune și țiței extras; cei de la Arsenalul armatei din Roman, prin exploziile provocate, au dezorganizat producția de război¹⁸⁶.

Totodată, muncitorii au trecut la aplicarea unor măsuri care să salveze instalațiile industriale și alte bunuri materiale de la dezastrul și jaful trupelor hitleriste. Astfel, în aprilie-mai 1944 muncitorii de la întreprinderile chimico-forestiere, „Silcoza” ș.a., prin neprezentarea la lucru, au sabotat lucrările de demontare a fabricilor. La Bacău, muncitorii au apărut utilajul fabricii de tăbăcărie din localitate pentru a nu fi distrus de trupele hitleriste. În timp ce echipe de muncitori de la fabricile „Țesătura” și „Textila-Copou” — Iași au apărut de distrugere utilajele existente, alte echipe au împiedicat minarea și incendierea unor depozite secrete de petrol ale societății „Distribuția”. Grupe de muncitori au reușit să scoată capsele de la numeroase bombe, făcîndu-le inofensive. La Bîrlad, muncitori înarmați au oprit evacuarea unor mașini cu utilaje de la uzina electrică din localitate, iar la Iași, muncitorii au împiedicat încărcarea în mașinile germane a unor mari cantități de grîu¹⁸⁷.

¹⁸³ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 8087/1944, f. 22.

¹⁸⁴ Savel Davicu, *op. cit.*, p. 24.

¹⁸⁵ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 4/1944, f. 199.

¹⁸⁶ Savel Davicu, *op. cit.*, p. 24.

¹⁸⁷ *Ibidem*, p. 29—30.

Un rol însemnat în organizarea acțiunilor antifasciste și antirăzboinice ale maselor l-a avut Comandamentul formațiunilor de luptă din Moldova care avea în subordine comandamentele locale de luptă. Prin acestea, acțiunile patrioților din Moldova au fost canalizate spre sabotarea transporturilor și operațiilor militare germane. Un număr de patrioți din Tecuci, de pildă, au întârziat sau oprit, prin manevrele lor, trenuri care transportau tancuri spre front¹⁸⁸. Sub conducerea comuniștilor, gărzile patriotice au acționat în împrejurimile orașelor Iași, Bacău, Roman, Vaslui, Piatra Neamț, tăind rețelele telefonice ale trupelor germane¹⁸⁹. În noaptea de 5/6 august 1944, în gara Nicolina, trei vagoane încărcate cu armament care urma să fie folosit pe front la nord de Iași au fost aruncate în aer. Aceeși soartă au avut-o câteva mașini germane cu armament care circulau pe șoseaua Iași-Ciurea¹⁹⁰.

Alături de muncitori, numeroși țărani s-au alăturat luptei împotriva guvernului, a războiului și a armatelor hitleriste. Populația din satele Moldovei opunea rezistență scoaterii forțate la efectuarea lucrărilor de interes militar, la rechiziționarea animalelor de tracțiune și a cerealelor, la evacuări¹⁹¹. Creșterea rezistenței maselor față de politica guvernului este reflectată în numărul mare de procese, judecate de Curtea marțială a Corpului IV Armată Iași, al condamnaților pentru nesupuneri la chemări sau la muncă obligatorie, al abaterilor de la păstrarea ordinii.

Ca urmare a creșterii rezistenței maselor țărănești față de măsurile guvernamentale, autoritățile au dat ordine ca să se oprească „cu orice preț mișcarea populației pentru căpătarea de drepturi”¹⁹². În vederea îndeplinirii acestor ordine se cerea „cea mai strânsă legătură” cu autoritățile din comună, preoți și jandarmi, ca și cu unitățile militare din zonă, pentru ca toți să poată face față „în condițiuni cât mai bune situației”¹⁹³.

Cu toate măsurile teroriste instituite de guvern, lupta țărănimii a crescut în amploare. Răspunzând chemării partidului, prin care erau îndemnați la lupta pentru răsturnarea dictaturii militar-fasciste¹⁹⁴, țăranii din numeroase sate ale Moldovei au refuzat în bloc să se prezinte la încorporări, mulți fugind din coloane, în timp ce alții, care se aflau refugiați în sudul județului Iași, s-au opus executării unor transporturi de interes militar¹⁹⁵. În același timp sînt semnificative și acțiunile acestora desfășurate pentru apărarea bunurilor materiale de jafurile trupelor hitleriste sau de distrugeri. Astfel, țăranii înarmați din comuna Răcățău au împiedicat bandele hitleriste să arunce în aer podul de peste Siret

¹⁸⁸ „Scînteia”, 24 august 1947.

¹⁸⁹ Savel Davicu, *op. cit.*, p. 25.

¹⁹⁰ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 2/1944, Corespondență.

¹⁹¹ Arh. st. Buc., fond. Președ. Cons. de Min., dos. 40/1944, f. 158.

¹⁹² Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 66/1944, f. 13.

¹⁹³ *Ibidem*, dos. 94/1944.

¹⁹⁴ *Din lupta P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimia muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945*, vol. I, E.S.P.L.P., 1955, p. 66.

¹⁹⁵ Savel Davicu, *op. cit.*, p. 27.

aflat în apropierea comunei. Pe șoseaua Bîrlad-Tecuci camioane nemțești încărcate cu grîne au fost imobilizate de țărani ¹⁹⁶.

Totodată, ei participă, fie direct, fie alături de muncitori, la acțiunile partizanilor. Astfel, țărani din Vîforeni și Negrești, județul Bacău, au sprijinit activitatea grupelor de partizani „Tudor Vladimirescu” și „Ecaterina Teodoroiu” ce acționau în această regiune, ajutîndu-le să iasă din încercuirea hitleriştilor și să scape de urmărire ¹⁹⁷. Acțiuni similare au desfășurat și locuitorii din satul Poiana Micului ¹⁹⁸.

Politica dictaturii militarofasciste a întîlnit o opoziție crescîndă din partea funcționarilor, pensionarilor, meșteșugarilor, micilor comercianți, studenților, în general, a intelectualilor și oamenilor de știință progresiști care, alături de muncitori și țărani, prin atitudinea și manifestările lor, aduc o contribuție prețioasă la ieșirea României din războiul hitlerist și la cucerirea independenței economice și politice a poporului nostru. În aprilie 1944, un număr de 66 de oameni de știință și cadre didactice de la universitățile din București, Iași și Cluj, printre care amintim pe dr. D. Bagdazar, prof. C. Balmuș, prof. A. Oțetea, prof. M. Ralea ș.a., din Iași, înaintează lui Antonescu un memoriu, cerînd ieșirea României din războiul antisovietic ¹⁹⁹.

Paralel cu aceasta, se accentuează și mai mult, în primăvara anului 1944, procesul de radicalizare în rîndul armatei, faptul agravînd criza regimului fascist din România. Tot mai numeroși soldați și ofițeri, sub influența propagandei comuniștilor din armată, participă activ la lupta pentru răsturnarea dictaturii militarofasciste și pentru scoaterea României din războiul hitlerist.

Opoziția armatei față de război este cît se poate de clar relevată de numărul mare al celor care refuzau să participe la operațiile de pe front. Numai în a doua jumătate a lunii iulie 1944, Tribunalul Teritorial al Corpului IV Armată Iași a dat peste 300 de sentințe de condamnare la moarte împotriva soldaților și ofițerilor care au părăsit unitățile. În prima decadă a lunii august au fost înregistrate circa 5 000 de cazuri similare în rîndul soldaților și 200 din rîndul ofițerilor ²⁰⁰.

Partidul Comunist Român, ținînd seama de importanța pe care o prezentau acțiunile soldaților de sabotare a războiului, a sprijinit prin toate mijloacele aceste acțiuni și a desfășurat o intensă propagandă pentru lărgirea lor. Comuniștii i-au ajutat, prin organizațiile locale, pe ostașii români care căutau să se sustragă obligațiilor militare, luînd măsuri pentru organizarea de case conspi-

¹⁹⁶ Savel Davicu, *op. cit.*, p. 29.

¹⁹⁷ O. Matichescu, *Acțiuni ale țărănimii din România împotriva dictaturii militare-fasciste (1941—1944)* în „Analele Institutului de istorie a partidului...”, nr. 4/1963, p. 100.

¹⁹⁸ *Ibidem*.

¹⁹⁹ V. Roman, V. Zaharescu, A. Petri, *Cercetarea istoriei mișcării de rezistență antifascistă din România*, în „Analele Institutului de istorie a partidului...”, 2/1965, p. 34.

²⁰⁰ Savel Davicu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 31.

rative unde aceștia puteau fi puși în afara pericolului de a fi descoperiți de autorități; i-au sprijinit, în același timp, din punct de vedere material²⁰¹.

Datorită muncii de propagandă desfășurate de comuniști în rândurile armatei, a fost inițiată organizarea unor grupe de partizani în diferite regiuni ale țării, în componența cărora intrau și soldați și ofițeri care-și părăsiseră unitățile. La începutul anului 1944, în urma muncii depuse de organizația regională P.C.R. „Dunărea-de-Jos” din Galați și organizația comunistă locală din Bîrlad, în grupele de partizani au fost atrase numeroase cadre din armată²⁰². În perioada 1 ianuarie — 15 martie 1944, circa 400 de marinari români, părăsind canonierele flotei fluviale, s-au refugiat în apropierea gurilor Dunării, unde au format un detașament de partizani care „atacă pe germani și comunicațiile lor”²⁰³.

O dată cu creșterea stării de spirit antirăzboinice a soldaților, guvernul pierde din ce în ce mai mult controlul și asupra premilitarilor, socotiți ca un eșalon de rezervă pentru viitoarele operații militare. Situația premilitarilor din Moldova se înrăutățise simțitor în primăvara anului 1944 în comparație cu perioada anterioară. Duși cu forța, în evacuare, la noile unități de pregătire militară, ei nu primeau de mâncare decât o pâine pe săptămână, fiind siliți să doarmă în șanțuri, din lipsă de mijloace de încartiruire²⁰⁴. Ca urmare a acestui tratament și a întăririi activității comuniștilor și uteciștilor, în rândul premilitarilor, devin tot mai numeroase cazurile de încălcare a regulamentelor și de sustragere de la obligațiile impuse prin lege. Premilitarii refuzau să se conformeze ordinelor autorităților, părăseau coloanele de marș, întorcându-se la casele lor²⁰⁵.

Cu toate că Marele stat-major a instituit cele mai severe pedepse pentru „abaterile de la disciplină” a premilitarilor, numărul actelor de nesupunere era în continuă creștere. Astfel, din totalul de 75 501 premilitari evacuați din zona frontului, la 10 iunie 1944, Inspectoratul general al Pregătirii Premilitare nu mai dispunea decât de 10 603²⁰⁶.

În fața numărului impresionant de premilitari din Moldova care nu se supuneau disciplinei militare, Marele stat-major a ordonat, la 2 august 1944, organizarea de echipe mixte de control a căror misiune era arestarea și predarea lor spre pază diviziilor²⁰⁷. Cu toate că legiunile de jandarmi din județele Moldovei au pornit o adevărată campanie de urmărire și arestări a premilitarilor „indezirabili”, aceasta nu a avut efectul scontat de Marele stat-major. Față de starea de lucruri extrem de alarmantă, autoritățile fasciste au fost obligate să facă o analiză a situației premilitarilor, în urma căreia s-a ajuns la concluzia că loturi întregi părăsesc unitățile de pregătire; „Între ei circulă idei subversive

²⁰¹ Arh. Instit. de științe istorice și social-politice, fond. 1, dos. 16, vol. XXXII, f. 41.

²⁰² Arh. st. Bîrlad, fond. Poliția oraș. Focșani, dos. 7/1944, f. 8.

²⁰³ Arh. st. Buc., fond. Președ. Cons. de Min., dos. 52/1944, f. 141.

²⁰⁴ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 601/805/1944.

²⁰⁵ *Ibidem*, dos. 59/1944, f. 232; dos. 110/1944, f. 67; Arh. st. Buc., fond. Președ. Cons. de Min., dos. 49/1944, f. 384.

²⁰⁶ Arh. st. Buc., fond. Președ. Cons. de Min., dos. 80/1944, f. 77.

²⁰⁷ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 59/1944, f. 232; dos. 110/1944, f. 66.

împotriva statului, a conducătorilor și a aliaților noștri germani”²⁰⁸. În urma constatărilor făcute pe teren, Marele stat-major a cerut, pentru a aduce masa premilitarilor la „ordine”, sprijinul larg al autorităților locale, al preoților, jandarmilor, primarilor și colaborarea acestora cu cele militare²⁰⁹.

Deși în urma noilor dispoziții a crescut teroarea împotriva premilitarilor, actele de nesupunere din partea acestora s-au înmulțit. Revolta lor față de război și de autoritățile fasciste este puternic relevată și de alte acțiuni.

Agravarea crizei politico-militare a dictaturii militaro-fasciste datorită creșterii rezistenței și luptei maselor, închegarea Frontului Unic Muncitoresc, unirea sub conducerea P.C.R. a tuturor forțelor patriotice, dezorganizarea aparatului de stat fascist, izolarea dictaturii militaro-fasciste, atitudinea armatei române, care s-a manifestat cu profundă ostilitate față de continuarea războiului anti-sovietic, ca și alți factori au creat condițiile prielnice pentru înfăptuirea insurjecției naționale antifasciste din august 1944, pentru răsturnarea dictaturii militaro-fasciste și pentru întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste.

Actul din august 1944 la înfăptuirea căruia și-au adus contribuția și masele populare din Moldova, împreună cu toate forțele democratice din această provincie, prin rezistența față de regimul militaro-fascist și față de războiul hitlerist, a marcat începutul revoluției populare, constituind un eveniment hotărâtor în istoria României — începutul unei epoci de grandioase transformări revoluționare.

²⁰⁸ J. B e n d i t e r, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 107.

²⁰⁹ Arh. st. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 66/1944, f. 13.